

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

ТИЩЕНКО ВАЛЕРІЯ ОЛЕКСІВНА

УДК 796.011:796.015.1:796.09:796.322(043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ
ТРЕНУВАЛЬНОЇ ТА ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
КОМАНД ВИСОКОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ З ГАНДБОЛУ**

24.00.01 – олімпійський і професійний спорт

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з фізичного виховання та спорту

Львів – 2017

Дисертацію є рукопис.

Роботу виконано в Запорізькому національному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор

Пристапа Євген Никодимович,
Львівський державний університет фізичної культури,
ректор

Офіційні опоненти:

доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор
Борисова Ольга Володимирівна,
Національний університет
фізичного виховання і спорту України,
проректор з науково-педагогічної роботи;

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України
Носко Микола Олексійович,
Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г. Шевченка,
ректор;

доктор наук з фізичного виховання та спорту, доцент
Дорошенко Едуард Юрійович,
Запорізький державний медичний університет,
професор кафедри фізичної реабілітації,
спортивної медицини, фізичного виховання і здоров'я

Захист відбудеться 29 грудня 2017 року о 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.829.01 Львівського державного університету фізичної культури (79007, м. Львів, вул. Костюшка, 11).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Львівського державного університету фізичної культури (79007, м. Львів, вул. Костюшка, 11).

Автореферат розіслано 27 листопада 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.С. Вовканич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна система підготовки спортсменів має значну кількість окремих елементів та їх комплексів. Одним із важливих невід'ємних її компонентів є контроль (В.А. Запорожанов, 1982; В.Н. Платонов, 2004; О.А. Шинкарук, 2013), реалізації якого в умовах тренувальної та змагальної діяльності надається різнобічне окреслення (Є.В. Кудряшов, 2004; А.В. Евсеев, 2006; А.Я. Овчинникова, 2008). Специфіка виду спорту та чинники результативності диктують певну структуру та зміст для реалізації теоретичних і методичних його аспектів (М.М. Булатова, 1996; Е.Ю. Дорошенко, 2009; Ж.Л. Козина, 2010; О.В. Борисова, 2013). Зокрема, досвід і досягнення найбільш відомих у гандбольному світі команд у створенні ефективних програм підготовки свідчать про важливість ролі системи контролю, її постійного вдосконалення в зазначеній сфері. Проте в нашій країні на сьогодні цей процес відбувається стихійно лише завдяки можливостям команд та ініціативі окремих фахівців.

Аналіз багатьох наукових джерел вказує на дискретність наукових підходів, які були б реалізовані у прикладній теорії комплексного контролю в спортивних іграх (Ф.Л. Лебедь, 1989; В. Пшибыльский, 1998; М.А. Годик, А.П. Скородумова, 2010). Складність уніфікації мети, завдання, принципів, напрямів, змісту й організації підходів до контролю з урахуванням загальних характеристик та специфіки окремих спортивних ігор, поряд із суттєвими відмінностями вимог до контролю на різних рівнях спортивної майстерності, вказує на необхідність обґрунтування системи контролю із виокремленням зовнішніх і внутрішніх чинників, тенденцій розвитку виду спорту (Л.Р. Айрапетянц, 1991; М.В. Сахарова, 2003; М.О. Носко, О.О. Данилов, В.М. Маслов, 2013; В.Н. Платонов, 2015).

Переважна більшість наукових тверджень стосується не обґрунтування системи контролю та її застосування в межах багаторічного удосконалення чи окремих етапів річної підготовки, а встановлення конкретизованих характеристик рівня підготовленості спортсменів (Н.Н. Горячева, 1991; В.Я. Игнатьева, А. Камис, 1999; А.В. Блохин, 2003; Л.И. Акулич, 2010; Ф.А. Иорданская, 2016). Контроль різних аспектів підготовленості кваліфікованих спортсменів та їхні показники в умовах змагальної діяльності відображені в наукових дослідженнях зі спортивних ігор (Е.В. Федотова, 2001; С.Г. Кушнирюк, 2003; Е.Ю. Дорошенко, Р.О. Кириченко, М.О. Хабарова, 2006). Серед них варто виокремити ті, які спрямовані на контроль тренувальної діяльності, зокрема підготовленості спортсменів (фізичної, техніко-тактичної, психічної, теоретичної) (С.Г. Башкин, 1975; И.Н. Шелягина, 1991; Ауади Хэйтем Бен Мухаммед, 2001; В.О. Мельник, 2015; М.П. Пітин, 2015) та змагальної діяльності (А.Я. Овчинникова, 2008; Р.О. Сушко, 2011; Н.Н. Безмылов, О.А. Шинкарук, 2011; В.И. Тхорев, 2014; Д.Г. Сердюк, 2016). Означене суперечить фундаментальним положенням теорії керування та створює певні труднощі, що пов'язані із відсутністю якісного обґрунтування безпосередньо системи контролю команд високої кваліфікації, зокрема в гандболі.

За таких обставин система контролю підготовленості гандболістів високої кваліфікації поступово стає одним із головних чинників відродження авторитету українських команд. У зв'язку з цим, у розв'язанні низки зазначених проблем

вагомого значення набуває саме пошук і систематизація компонентів системи контролю тренувальної та змагальної діяльності гандболістів високої кваліфікації.

Таким чином, виокремлено актуальну науково-прикладну проблему, пов'язану з відсутністю комплексного теоретико-методологічного обґрунтування системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу.

Концептуальним для дослідження визначено положення про те, що осучаснення системи контролю гандболістів високої кваліфікації на зазначеному етапі розвитку світового спорту повинно формуватися відповідно до побудови річного макроциклу з урахуванням структури мікро- та мезоциклів, матеріально-технічної бази та окремих компонентів контролю підготовленості спортсменів.

Отже, практична значущість і актуальність проблеми контролю тренувальної та змагальної діяльності в межах річного макроциклу підготовки полягає у визначенні важливості, переваг та недоліків наявного контролю у практиці підготовки команд високої кваліфікації з гандболу; обґрунтуванні рекомендованих сукупностей для реалізації в межах оперативного, поточного та етапного контролю інформативних засобів і методів контролю різної спрямованості; розробленні структури та змісту системи контролю тренувальної і змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в річному макроциклі підготовки та їхньої перевірки в природних умовах.

Водночас розв'язання завдань системи підготовки гандболістів високої кваліфікації гальмується низкою суперечностей, а саме:

- між модернізацією системи контролю на сучасному етапі розвитку гандбольного середовища та консервативністю поглядів значної частини фахівців, які важко адаптуються до змін і нових вимог;
- між об'єктивними потребами в постійному зростанні професійного рівня гравців та відсутністю ефективного механізму контролю, що стимулює цей розвиток;
- між таксономічним домінуванням спортивних результатів та цілісністю всіх структурних компонентів системи контролю підготовленості гандболістів;
- між необхідністю впровадження системи контролю гандбольних команд та відсутністю науково обґрунтованих теоретичних і методичних засад її забезпечення;
- між великою кількістю наукових досліджень проблеми системи контролю гандболістів та відставанням від провідних сучасних інновацій світового рівня;
- між потребою врахування вітчизняного й зарубіжного досвіду контролю змагальної і тренувальної діяльності гандболістів високої кваліфікації та недостатньою дослідженістю означеної проблеми у вітчизняній науці, недооцінкою напрацювань провідних гандбольних клубів у цьому напрямі.

Необхідність розв'язання зазначених суперечностей, ураховуючи актуальність проблеми підготовки гандболістів високої кваліфікації, відсутність комплексного теоретико-методологічного обґрунтування системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу, зумовила вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими темами та планами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми 2.4 «Теоретико-методичні основи індивідуалізації

навчально-тренувального процесу в ігрових видах спорту» (номер державної реєстрації 0112U002001) Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр. Міністерства освіти і науки України та теми «Теоретико-методичні основи управління тренувальним процесом та змагальною діяльністю в олімпійському, професійному та адаптивному спорті» (номер державної реєстрації 0116U003167) плану науково-дослідної роботи Львівського державного університету фізичної культури на 2016–2020 рр.

Роль автора як виконавця теми полягає у визначенні основних напрямів удосконалення контролю команд високої кваліфікації в гандболі; розробленні на цій основі концепції та системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в річному макроциклі підготовки; з'ясуванні структури та змісту контролю різних сторін підготовленості й змагальної діяльності спортсменів на різних рівнях (оперативному, поточному, етапному); обґрунтуванні сукупності ефективних, доступних та інформативних засобів контролю для розв'язання різноспрямованих завдань навчально-тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації в гандболі; нагромадженні, аналізуванні, опрацюванні, інтерпретації та узагальненні інформації теоретичного й емпіричного рівнів.

Мета дослідження – комплексне теоретико-методологічне обґрунтування контролю в системі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу відповідно до вимог сучасної змагальної та тренувальної діяльності.

Завдання дослідження:

1. Виявити проблемне поле системи контролю в підготовці команд високої кваліфікації у спортивних іграх (на прикладі гандболу).
2. Охарактеризувати особливості побудови системи підготовки команд високої кваліфікації з гандболу.
3. Узагальнити практичний досвід застосування засобів і методів контролю у підготовці команд високої кваліфікації з гандболу.
4. Обґрунтувати концепцію контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу.
5. Диференціювати засоби й методи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу для реалізації в межах різних видів контролю.
6. Розробити систему контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в річних макроциклах підготовки.
7. Визначити ефективність системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу.

Об'єкт дослідження – контроль у системі підготовки команд у спортивних іграх.

Предмет дослідження – контроль тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу.

Методологія дослідження ґрунтувалася на фундаментальних дослідженнях теорій спорту (Л.П. Матвеев, 1977–2010; В.Н. Платонов, 1986–2015); періодизації багаторічної підготовки (Л.П. Матвеев, 1964; В.Н. Платонов, 1998, 2013; Т.О. Вофра, 2002; А.П. Бондарчук, 2005; В.Б. Иссурин, 2010); загальних

закономірностях і принципах системи спортивного тренування (Л.П. Матвеев, 1977, 1998, 2004, 2010; Н.Г. Озолин, 2004; Ю.В. Верхошанский, 2005; В.Н. Платонов, 2015); загальній методології наукового дослідження (М.А. Годик, 1988; М.О. Носко, С.В. Гаркуша, І.А. Бріжата, 2012; В.М. Костюкевич, В.І. Воронова, О.А. Шинкарук, О.В. Борисова, 2016; О.В. Борисова, 2016); провідних положеннях теорій контролю та системного аналізу (М.А. Годик, 1982; В.А. Запорожанов, 1982, 1988; В.В. Иванов, 1987); теоретико-методологічних основах підготовки спортсменів у спортивних іграх (Ю.М. Портнов, 1989; Ж.Л. Козина, 2010; О.В. Борисова, 2013); теорії управління річною та багаторічною підготовкою спортсменів (М.Я. Набатникова, 1982; Ф.Л. Лебедь, 1989; В.А. Запорожанов, 1995; В.Н. Платонов, 1997, 2004, 2015; Ю.М. Шкретій, 2006); управлінні підготовкою висококваліфікованих спортсменів та команд у спортивних іграх (С.В. Чернов, 2000; Г.А. Лисенчук, 2003; В.М. Костюкевич, 2006; С.Ю. Тюленьков, 2007; С.Н. Елевич, 2009; В.М. Шамардін, 2013); теоретичному та методичному обґрунтуванні засобів, методів, методик контролю різних сторін підготовленості та змагальної діяльності в спортивних іграх (В.И. Изаак, 1974; А.В. Родионов, 1990; В.М. Костюкевич, 2007; М.В. Сахарова, С.А. Сидорчук, 2011; В.Я. Игнатьева, А.В. Игнатьев, А.А. Игнатьев, 2015; Y. Imas, O. Borysova, O. Shlonska, I. Kogut, V. Marynych, V. Kostyukevich, 2017).

Методи дослідження:

- теоретичний аналіз і узагальнення даних наукових і методичних джерел та інформації з інтернет-ресурсів використано для з'ясування проблемного поля системи контролю команд високої кваліфікації з гандболу та стану його науково-методологічного опрацювання;
- соціологічні методи: опитування застосовано для встановлення стану проблеми контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу; за допомогою експертного оцінювання з'ясовано значущі компоненти й вимоги до підготовленості спортсменів та команд високої кваліфікації з гандболу;
- аналіз документальних матеріалів використано для визначення структури, змісту й особливостей тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу;
- педагогічне спостереження застосовано для встановлення критеріїв та рівнів підготовленості спортсменів і команд високої кваліфікації з гандболу на різних етапах дослідження;
- педагогічний експеримент дав змогу перевірити ефективність системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в річному макроциклі підготовки;
- методи математичної статистики використано для аналізу сукупностей емпіричних даних на різних етапах виконання дисертаційного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів:

- *уперше* обґрунтовано концепцію контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу;
- *уперше* визначено варіативність реалізації засобів і методів у межах різних видів контролю команд високої кваліфікації з гандболу;

- *уперше* систематизовано визначальні об'єкти для контролю тренувальної та змагальної діяльності в річному макроциклі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу;
- *уперше* обґрунтовано систему контролю тренувальної та змагальної діяльності для реалізації в річному макроциклі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу;
- *уперше* визначено групові та індивідуальні критерії й нормативні вимоги підготовленості спортсменів та обґрунтовано сукупність засобів і методів контролю різної спрямованості для спортсменів і команд високої кваліфікації з гандболу;
- *удосконалено* відомості про специфіку структури і змісту системи підготовки й побудови річного макроциклу команд високої кваліфікації з гандболу;
- *удосконалено* дані про параметри підготовленості та чинники результативності змагальної діяльності в гандболі на прикладі команд високої кваліфікації;
- *удосконалено* номенклатуру засобів для етапного, поточного й оперативного контролю та самоконтролю гандболістів у річному макроциклі підготовки;
- *удосконалено* критерії оцінювання ефективності системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу;
- *набули подальшого розвитку* організаційні та методичні компоненти контролю як чинника ефективності багаторічної підготовки команд високої кваліфікації у гандболі;
- *набули подальшого розвитку* наукові дані щодо сучасних аспектів контролю тренувальної та змагальної діяльності в системі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу;
- *набули подальшого розвитку* відомості щодо структури та змісту завдань оперативного, поточного й етапного контролю в системі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в удосконаленні системно-визначального компонента підготовки команд високої кваліфікації з гандболу, а саме контролю тренувальної та змагальної діяльності в межах річного макроциклу підготовки; визначенні переваг і недоліків наявного контролю у практиці підготовки команд високої кваліфікації з гандболу; обґрунтуванні рекомендованих сукупностей інформативних засобів і методів контролю різної спрямованості для реалізації в межах оперативного, поточного та етапного контролю; розробленні структури і змісту системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в річному макроциклі підготовки та їхньої перевірки в природних умовах.

Результати дослідження впроваджено в діяльність Федерації гандболу України, систему підготовки команд високої кваліфікації суперліги України: ГК «Мотор», ГК «ЗТР», ГК «ЦСКА», ГК «ЗНТУ-ЗАБ», ГК «ЗТР-Буревісник», ГК «КДЮСШ ім. Ю. Кутенко-ЛДУФК-Політехнік»; закордонних ліг: СКА (Білорусь), «Granitas-Karys» (Литва), «Põlva Serviti» (Естонія), «B. B. Ankara Spor» (Туреччина), «Olimpus-85-USEFS» (Молдова), «Bramfelder SV» (Німеччина), «NMC Górnik Zabrze» (Польща); навчальний процес студентів Національного університету фізичного виховання і спорту, Білоруського державного університету фізичної

культури, Харківської державної академії фізичної культури, Запорізького національного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Білоруського державного педагогічного університету імені Максима Танка, Запорізького національного технічного університету, Львівського державного університету фізичної культури, що підтверджено відповідними актами впровадження.

Особистий внесок здобувача полягає в постановці проблеми, організації та проведенні теоретичних й емпіричних досліджень; обґрунтуванні концепції контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу; характеристиці особливостей річної та багаторічної підготовки команд високої кваліфікації з гандболу та їх участі в змаганнях різного рівня; обґрунтуванні програм контролю різних сторін підготовленості та змагальної діяльності спортсменів на різних рівнях (оперативному, поточному, етапному); проведенні опитування фахівців, що працюють із командами високої кваліфікації з гандболу; у встановленні вимог до системи контролю команд високої кваліфікації з гандболу в річному макроциклі підготовки.

В опублікованих із співавторами наукових працях здобувачеві належить формулювання генеральної наукової ідеї, розроблення основного алгоритму виконання дослідження, обґрунтування теоретичних та інтерпретація емпіричних результатів дослідження, добір засобів і методів контролю, нагромадження та опрацювання теоретичних й емпіричних даних, формулювання висновків.

Здобувач є суб'єктом авторського права стосовно визначення структури й змісту концепції контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу; визначення та обґрунтування основних компонентів концепції, розроблення алгоритмів її безпосередньої реалізації; встановлення вимог до системи контролю та обґрунтування сукупності засобів і методів контролю різних сторін підготовленості і змагальної діяльності спортсменів для використання при розв'язанні основних завдань системи підготовки команд високої кваліфікації з гандболу.

Апробація результатів дослідження. Результати проведених досліджень оприлюднено під час наукових конференцій: IV, V Міжнародних науково-практичних конференцій «Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту» (Київ, 2013; 2015), IV Міжнародної науково-практичної конференції «Психологічні, педагогічні та медико-біологічні аспекти фізичного виховання (Одеса, 2013), II науково-практичного семінару «Інноваційні підходи до фізичного виховання і спорту студентської молоді» (Тернопіль, 2014), XXI Міжнародної наукової конференції «Молода спортивна наука України» (Львів, 2017), Міжнародної науково-практичної конференції «Modern problems of education and science» (Будапешт, Угорщина, 2014), Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини: досвід і сучасні технології» (Запоріжжя, ЗНТУ, 2014; 2016), наукової конференції Європейської Федерації гандболу «Medical Aspects in Handball – Preparation and the Game (Scientific and Practical Approaches)» (Бухарест, Румунія, 2015), XV Міжнародної науково-практичної конференції «Фізична культура, спорт та здоров'я» (Харків,

2015), I Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми медико-біологічного забезпечення фізичної культури, спорту та фізичної реабілітації» (Харків, ХДАФК, 2015, 2017), наукових семінарів кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту Запорізького національного університету, науково-методичних семінарів Запорізької обласної федерації гандболу (2013; 2014; 2015; 2016).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 63 друковані праці, серед яких дві монографії; навчальний посібник, рекомендований МОН України для студентів вищів; 41 стаття – у наукових фахових виданнях України; 4 – у журналах, які індексуються в наукометричній базі Scopus; 10 – у закордонних періодичних виданнях за напрямом дисертації, 5 – у інших виданнях; отримано 5 патентів України (№ 74403, 86302, 86795, 94895, 100134) та 4 свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір (№ 51235, 60653, 60654, 63541).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, восьми розділів, висновків, списку використаних джерел (858, з яких 316 – закордонних) та додатків (оформлених окремим томом, обсягом 173 сторінки). Загальний обсяг дисертації становить 525 сторінок, з них 402 – основного тексту. Роботу ілюстровано 39 рисунками і 52 таблицями.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, вказано на зв'язок з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету й завдання дослідження, визначено об'єкт і предмет, окреслено методологію дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість результатів, висвітлено особистий внесок здобувача, подано інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі **«Контроль у системі підготовки команд високої кваліфікації в спортивних іграх»** розкрито й конкретизовано об'єкт дослідження. Зокрема, проаналізовано значення контролю в системі підготовки команд у спортивних іграх. Сконцентровано увагу на контролі компонентів тренувальної та змагальної діяльності гандболістів різної кваліфікації та інноваційних засобах і методах контролю в спортивних іграх. Виявлено вимоги тренувальної і змагальної діяльності до підготовленості гандболістів високої кваліфікації. Важливими для реалізації подальших завдань дослідження є отримані дані щодо теоретико-методологічних аспектів контролю різних сторін підготовленості гандболістів високої кваліфікації.

Сучасний стан спортивних ігор характеризується зростанням вимог до системи підготовки команд та спортсменів високої кваліфікації. На змаганнях, в умовах жорсткого протистояння, повністю проявляються позитивні й негативні параметри підготовленості гандболістів. У зв'язку з цим, вивчивши й опрацювавши весь масив показників, можна розробити належну систему тренувань, що дасть можливість подальшого вдосконалення, здійснюючи далі оцінювання й моніторинг динаміки розвитку (И.Ю. Радчич, 2003). Аналіз широкого кола джерел дає підставу стверджувати, що на сьогодні день розроблено низку важливих наукових

досліджень із підготовки кваліфікованих спортсменів (И.Н. Алешин, 2004; Л.И. Акулич, 2010). Однак авторські концепти важко поширити й екстраполювати без суттєвих витрат на створення цілісної теорії і методики системи багаторічної підготовки гандбольної команди високої кваліфікації, що свідчить про існування наукової та практичної проблеми. Це питання вимагає подальшої розробки, і саме тому правильна організація, моніторинг і планування тренувального процесу набувають актуальності.

У зв'язку з необхідністю розширення сучасної інформації, з урахуванням рівня розвитку чоловічого гандболу, українські тренери позбавлені можливості ефективно керувати підготовкою спортсменів високої кваліфікації. Багато дослідників зазначають, що зазвичай у тренерів виникають труднощі з об'єктивною оцінкою ефективності змагальної діяльності спортсменів або окремих ланок гри команди на основі загальної кількості та результативності техніко-тактичних дій (В.А. Цапенко, А.Е. Гусак, Э.Ю. Дорошенко, 2004; В.Я. Игнатъева та ін., 2008; А. Гамаун, 2011; М.О. Носко, О.О. Данилов, В.М. Маслов, 2013; О.В. Борисова, 2013).

Об'єктивні чинники ефективності системи підготовки команд високої кваліфікації зі спортивних ігор, зокрема гандболу (раціональне планування обсягу й інтенсивності, розподіл тренувальних навантажень, оптимальне співвідношення засобів і методів підготовки, кількості змагань, добір відповідних об'єктивних методів контролю тощо), ставлять нові та актуалізують наявні вимоги до контролю їхньої тренувальної та змагальної діяльності, що пов'язані з пошуком інформативних характеристик, спеціалізованістю, спрямованістю й доступністю, обсягом специфічної інформації, комплексністю тощо.

У межах реалізації заходів контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації зі спортивних ігор, та гандболу зокрема, наявна різноманітність підходів до класифікації видів контролю. Однак більшість наукових даних свідчать про стандартизований та оптимальний підхід для підготовки команд високої кваліфікації із розподілом за часом на оперативний, поточний, етапний контроль; спрямованість на визначення показників антропометрії, функціонального та психоемоційного станів, різних видів підготовленості (фізичної, технічної, тактичної, психічної, теоретичної, інтегральної) та змагальної діяльності з урахуванням специфіки виду спорту, вікових і кваліфікаційних особливостей спортсменів, спрямованості тренувального процесу.

Наявна актуальна науково-прикладна проблема пов'язана з протиріччям між еволюцією правил змагань та специфікою змагальної діяльності в гандболі; спрямованістю процесу підготовки команд високої кваліфікації до досягнення найвищого результату в змаганнях різного рівня; потребою отримання об'єктивної інформації про підготовленість спортсмена, можливість її реалізації в змагальній діяльності на різних етапах підготовки та водночас відсутністю цілісного наукового обґрунтування системи контролю в межах річної і багаторічної підготовки команд високої кваліфікації з гандболу із урахуванням показників тренувальної та змагальної діяльності.

У другому розділі роботи «**Методи та організація дослідження**» розкрито методологію та конкретизовано використання сукупності методів дослідження, обґрунтовано доцільність їх застосування, подано відомості про контингент

обстежених та етапи дослідження. Під час виконання дисертаційного дослідження використано методи теоретичного аналізу та узагальнення даних наукових і методичних джерел й електронних ресурсів, соціологічні методи, аналіз документальних матеріалів, експертне оцінювання, педагогічне спостереження, педагогічне тестування, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

Дослідження проведено в період із 2012 по 2017 р. декількома етапами із послідовним і паралельним розв'язанням завдань дисертаційної роботи.

Перший етап (2012–2013 рр.) був спрямований на інформаційний пошук наукових і методичних джерел, документальних матеріалів за проблематикою дослідження системи контролю у спорті загалом та спортивних ігор зокрема.

Проаналізовано джерела за основною проблематикою дослідження. З'ясовано місце та види контролю в системі підготовки спортсменів; новітні засоби й методи контролю в спортивних іграх; вимоги тренувальної та змагальної діяльності до підготовленості гандболістів високої кваліфікації; сучасні умови тренувальної та змагальної діяльності гандболістів високої кваліфікації; передумови ефективної змагальної діяльності гандболістів високої кваліфікації; теоретико-методологічні аспекти контролю різних сторін підготовленості гандболістів високої кваліфікації.

На цьому етапі узгоджено загальний план виконання дослідження з представниками команд суперліги чемпіонату України серед чоловіків («Мотор» та «ЗТР», м. Запоріжжя).

На основі теоретичного аналізу наукових та методичних джерел проведено попередній добір засобів і методів контролю для використання їх у системі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу.

Другий етап (2013–2015 рр.) мав найбільше змістове наповнення за різними напрямками теоретичних та емпіричних компонентів дослідження. Також було проведено паралельне розв'язання низки завдань:

- визначено та дібрано для подальшого аналізу документальні матеріали системи підготовки команд високої кваліфікації з гандболу в межах річної та багаторічної підготовки. Виокремлено з масиву інформації про змагальну діяльність ті документальні матеріали, які стосувалися участі команд високої кваліфікації в змаганнях національного й міжнародного рівнів. Проведено аналіз даних структури та змісту підготовки команд високої кваліфікації в трьох послідовних річних макроциклах підготовки для з'ясування типовості, змісту та порівняння спрямованості процесу підготовки й окремих структурних елементів (підготовчого, змагального й перехідного етапів). Здійснено педагогічне спостереження за тренувальною та змагальною діяльністю команд високої кваліфікації з гандболу;

- обґрунтовано структури бланку опитування, здійснено його електронне надання та розміщення в мережі Інтернет. Завдяки цьому, з'ясовано стан проблеми контролю тренувальної та змагальної діяльності в річному макроциклі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу серед безпосередніх учасників цього процесу. До опитування було залучено 46 респондентів, які були тренерами команд високої кваліфікації з гандболу;

- проведено низку емпіричних досліджень, що містили педагогічні спостереження за показниками тренувальної діяльності, зокрема різних сторін

підготовленості (функціональної, фізичної, технічної, тактичної, теоретичної, психічної, інтегральної), щоб з'ясувати їх інформативність, надійність, верифікованість для команд високої кваліфікації з гандболу. У цій частині дослідження розроблено нормативні показники та рівні підготовленості за більшістю засобів контролю з конкретизацією для гандболістів високої кваліфікації;

- на підставі попередніх даних обґрунтовано теоретико-методологічні основи системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу, що мали своє виявлення у відповідній концепції із добором та розподілом засобів і методів для визначення показників функціональної, фізичної, технічної, тактичної, теоретичної, психічної, інтегральної підготовленості та схемою фіксації показників змагальної діяльності.

На *третьому етапі* (2015–2016 рр.) за допомогою педагогічного експерименту апробовано систему контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації в річному макроциклі підготовки (команд «ЗТР» та «Мотор», м. Запоріжжя) та здійснено експертне оцінювання її ефективності за низкою критеріїв.

Проведено узагальнення теоретичних та емпіричних даних, підготовлено текст дисертаційної роботи.

Упродовж *четвертого етапу* (2016–2017 рр.) за отриманими результатами дослідження підготовлено та опубліковано монографії. Здійснено впровадження результатів у систему підготовки спортсменів високої кваліфікації з гандболу, навчальний процес студентів спеціальності 017 – фізична культура та спорт і діяльність Федерації гандболу України.

Апробація основних результатів дослідження та їх оприлюднення відбувалися на всіх етапах виконання дисертаційної роботи.

Третій розділ **«Особливості побудови системи підготовки команд високої кваліфікації з гандболу в сучасних умовах»** спрямований на розкриття значення змагань і навчально-тренувального процесу команд високої кваліфікації з гандболу в річному макроциклі підготовки. Заявлена структура річної підготовки команд високої кваліфікації з гандболу відповідає провідним положенням загальної теорії підготовки спортсменів. Зокрема, зауважено на наявній суттєвій специфікації змістового наповнення періодів річного макроциклу, яка пов'язана із наявністю довготривалого змагального періоду.

При детальнішому аналізі періодів та етапів макроциклу в процесі багаторічних занять у гандболістів високої кваліфікації було виявлено вірогідну різницю між тривалістю передзмагального етапу ($t=4,43$; $p<0,05$) команд «ЗТР» і «Мотор» (табл. 1).

У цьому ж розділі визначено напрями вдосконалення контролю тренувальної та змагальної діяльності: напрацювання комплексу достатньо простих методик оцінювання різних сторін підготовленості спортсменів; стандартизація використання запропонованих методик спортсменами з метою виокремлення генеральних тенденцій у зміні рівня тренуваності; розроблення алгоритму й уніфікація запису та передачі інформації.

Середньостатистичні показники тривалості етапів у кожному періоді річного макроциклу команд високої кваліфікації (за 2012–2015 рр.)

Періоди макроциклу	Етапи	Дні		Тижні		Місяці		t
		«ЗТР»	«Мотор»	«ЗТР»	«Мотор»	«ЗТР»	«Мотор»	
Підготовчий	ЗПЕ	25,00±7,37	10,33±0,88	3,57±1,05	1,48±0,13	0,83±0,25	0,34±0,03	1,98; p>0,05
	СПЕ	19,00±2,00	19,33±1,33	2,71±0,29	2,76±0,19	0,63±0,07	0,64±0,04	0,14; p>0,05
	ПЗЕ	19,00±1,00	14,33±0,33	2,71±0,14	2,05±0,05	0,63±0,03	0,48±0,01	4,43; p<0,05
	загалом	63,00±8,08	44,00±2,00	9,00±1,15	6,29±0,29	2,10±0,27	1,47±0,07	2,28; p>0,05
Змагальний	ЗЕ1	23,00±10,79	58,00±32,36	3,29±1,54	8,29±4,62	0,77±0,36	1,93±1,08	1,03; p>0,05
	МІ1	16,33±3,53	20,00±1,53	2,33±0,50	2,86±0,22	0,54±0,12	0,67±0,05	0,95; p>0,05
	ЗЕ2	46,33±16,74	88,33±21,07	6,62±2,39	12,62±3,01	1,54±0,56	2,94±0,70	1,56; p>0,05
	МІ2	16,00±2,52	15,00±7,94	2,29±0,36	2,14±1,13	0,53±0,08	0,50±0,26	0,12; p>0,05
	ЗЕ3	63,00±7,94	48,00±44,55	9,00±1,13	6,86±6,36	2,10±0,26	1,60±1,48	0,33; p>0,05
	МІ3	18,00±3,46	5,33±5,33	2,57±0,49	0,76±0,76	0,60±0,12	0,18±0,18	1,99; p>0,05
	ЗЕ4	63,00±32,15	24,67±24,67	9,00±4,59	3,52±3,52	2,10±1,07	0,82±0,82	0,95; p>0,05
	МІ4	6,67±6,67	5,67±5,67	0,95±0,95	0,81±0,81	0,22±0,22	0,19±0,19	0,11; p>0,05
	ЗЕ5	6,67±6,67	6,00±6,00	0,95±0,95	0,86±0,86	0,22±0,22	0,20±0,20	0,07; p>0,05
загалом	259,00±9,02	271,00±3,46	37,00±1,29	38,71±0,49	8,63±0,30	9,03±0,12	1,24; p>0,05	
Перехідний	загалом	42,00±4,00	49,00±4,00	6,00±0,57	7,00±0,57	1,40±0,13	1,63±0,13	1,24; p>0,05
Загалом	сума	364,00±6,93	364,00±6,93	52,00±0,99	52,00±0,99	12,13±0,23	12,13±0,23	0,00; p>0,05

Примітки: СПЕ – спеціальнопідготовчий етап,
 ПЗЕ – передзмагальний етап,
 ЗЕ – змагальний етап,
 МІ – міжігровий інтервал.

Відповідно до календаря змагань, кількість мікроциклів у річному макроциклі дещо змінювалася (рис. 1). Так, у команди «ЗТР» упродовж усіх років засвідчено найбільшу кількість відновних (12), найменшу – відновно-розвивальних і втягувальних мікроциклів (МКЦ) (по 1). Незмінними залишилися підвідні МКЦ (по 9) протягом усіх ігрових сезонів. Ударні й відновно-підтримувальні – збільшували свою кількість від одного річного макроциклу до наступного. Під час порівняння показників двох команд відзначено спільні риси, які містяться в однаковій кількості відновно-розвивальних і втягувальних МКЦ. Основні відмінності полягають у більшості ударних МКЦ команди «ЗТР» (7 порівняно з 4) на відміну від відновно-підтримувальних МКЦ команди «Мотор» (9 порівняно з 6).

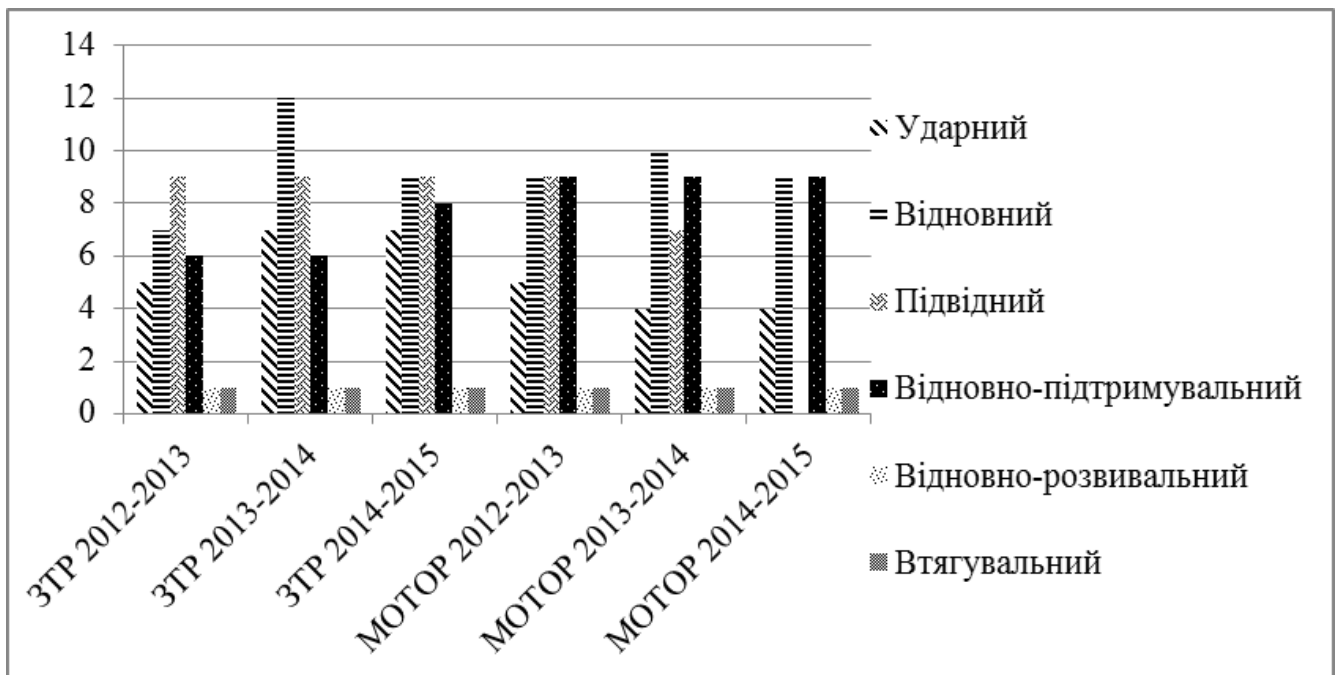

Рис. 1. Динаміка структури річного макроциклу команд високої кваліфікації

Перехідний період макроциклу для підготовки спортсменів команд високої кваліфікації з гандболу представлений реалізацією індивідуальних програм.

У четвертому розділі «Досвід застосування контролю тренувальної та змагальної діяльності в системі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу» для з'ясування наявного стану проблеми контролю тренувальної та змагальної діяльності в системі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу проаналізовано соціологічне опитування (анкетування фахівців (тренерів), які безпосередньо працюють зі спортсменами цього рівня). Визначено чинники надійності, результативності й ефективності тренувальної та змагальної діяльності. Крім того, окреслено відмінності в обсязі тренувань у різних структурних утвореннях. Наголошено на особливостях удосконалення джерел енергозабезпечення впродовж річного макроциклу. З'ясовано найбільш інформативні види контролю. Виявлено необхідність диференціації тестування підготовленості гандболістів за ігровим амплуа.

Отримані дані за цим розділом дослідження дали змогу довершити розуміння та цілісність проблемного поля контролю тренувальної та змагальної діяльності в системі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу. Це зумовлено виявленими відмінностями у ставленні до змісту, інформативності видів контролю, кількості тестування, вимог до процедури його проведення.

Отже, на результативність та ефективність тренувальної і змагальної діяльності впливають різні групи чинників: змагальний досвід, довжина тіла, розміри долоні й співвідношення довжини кінцівок ($61,09 \pm 79,78$ бала); висока техніко-тактична підготовленість, висока загальна і спеціальна фізична підготовленість, соціально зумовлені риси особистості й мотивація до вищих досягнень, оптимальний біологічний вік і тренувальний досвід, висока психічна підготовленість ($76,09 - 93,48$ % респондентів); спеціальна витривалість, швидкісно-силові здібності та координаційні здібності спортсменів; уміння виконувати кидки з різної відстані з і без протидії суперника та різнобічність техніки ($52,17 - 73,91$ % респондентів); швидкість адаптаційних процесів, здатність витримувати фізичне навантаження, висока працездатність ($47,83 - 65,22$ % респондентів).

При сучасному підході до планування тренувальних навантажень команд високої кваліфікації з гандболу обсяг тренувань у різних структурних утвореннях має незначні відмінності. У тижневих МКЦ підготовчого періоду в командах цього рівня застосовують $9,07 \pm 2,49$ тренування середньою тривалістю $118,04 \pm 14,63$ хв, у передзмагальних МКЦ змагального періоду – $6,89 \pm 1,66$ тренування тривалістю $110,22 \pm 18,46$ хв, безпосередньо в змагальних МКЦ – $5,35 \pm 0,83$ тренування тривалістю $102,39 \pm 15,31$ хв із достатньо великими межами діапазонів для усіх.

Найбільш інформативними для практики підготовки команд високої кваліфікації є поточний та етапний види контролю ($63,04$ та $54,35$ % респондентів) та менш інформативним – оперативний ($15,22$ % респондентів). Про необхідність диференціації тестування підготовленості гандболістів за ігровим амплуа зазначили $65,22$ % респондентів.

Оптимальна кількість тестових завдань під час поточного та етапного контролю повинна бути такою: для фізичної підготовленості – $6,11 \pm 1,33$ та $7,67 \pm 1,38$; технічної – $4,85 \pm 1,13$ та $5,87 \pm 1,05$; тактичної – $3,50 \pm 1,33$ та $5,22 \pm 1,02$; інтегральної – $2,67 \pm 1,04$ та $4,35 \pm 1,16$; психологічної – $1,80 \pm 0,70$ та $5,59 \pm 1,29$; теоретичної – $1,50 \pm 1,42$ та $5,04 \pm 1,49$ тестового завдання відповідно.

У відповідях опитаних тренерів команд високої кваліфікації з гандболу, які представляли різні школи підготовки та стилі змагальної діяльності, майже не було випадків доповнення варіантів наших відповідей або вони не мали системного значення. Це підтверджує відповідність опитувальника наукової інформації, що представлена в спеціальній літературі (А.Н. Евтушенко, 1980; И.Е. Турчин, 1984; Ю.М. Климов, В.З. Яцик, Ю.М. Портнов, Б.Н. Шустин, 1989; В.А. Цапенко, 2006; В.Я. Игнатъева, 2013).

У п'ятому розділі «**Концепція контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу**» розглянуто формування методологічної основи концепції контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в сучасних умовах.

Концепцію контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу досліджено як цілісну систему, що ґрунтується на основі єдності загального, особливого й індивідуального. Загальне трактується як сукупність взаємовпливових інформативних показників, що характеризує якість і рівень підготовленості спортсмена відповідно до умов їх реалізації з урахуванням структурних ланок тренувальної та змагальної діяльності. Особливе має свою специфіку в гандбольних командах високої кваліфікації, зумовлену одноцикловою побудовою річного макроциклу та тривалістю змагального періоду підготовки. Індивідуальне відображає залежність ефективності підготовки команди від професіоналізму тренера та індивідуальних особливостей спортсменів.

Провідною ідеєю концепції є визначення основних пріоритетів системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу, обґрунтування вимог, принципів, функцій, закономірностей, засобів і методів, професійний розвиток тренерів. Таким чином, реалізація концепції контролю потребує розробки і впровадження такої системи, яка через взаємодію її підсистем дає змогу отримати головний результат – досягнення стану найвищої готовності спортсменів-гандболістів високої кваліфікації. Отже, концепція контролю в єдності її проектувального, процесуального та результативного компонентів слугувала основою для побудови авторської системи контролю, практична реалізація якої вимагає експериментального впровадження в навчально-тренувальну і змагальну діяльність команд високої кваліфікації з гандболу.

У розділі визначено структуру системи контролю з конкретизацією її підсистем (цільово-методологічної та реалізаційно-діяльничної) (рис. 2). Кожна з підсистем отримала свою характеристику та місце із визначенням взаємозв'язків із іншими.

Специфічними принципами розробленої системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації є такі: еволюційної відповідності, безперервності діяльності, спрямованості, елементарності, своєчасності, порівняльності.

Принцип еволюційної відповідності. За останні кілька десятиліть відбулася низка змін регламентації проведення змагань та безпосередньо змагальної діяльності, що в окремих випадках суттєво вплинули на її структуру. Отже, зростає потреба врахування в системі контролю відповідності сучасній специфіці гандболу, індивідуальним і кваліфікаційним особливостям спортсменів, вимогам до їхньої підготовленості стосовно ігрових амплуа.

Принцип безперервності діяльності. Урахування принципу безперервності діяльності пов'язане з системою контролю на основі перманентності, відповідно до структурних утворень річної специфіки підготовки тренувальної та змагальної діяльності команд з гандболу високої кваліфікації.

Принцип спрямованості. Правильне визначення завдань тренувальної та змагальної діяльності дає підстави для пошуку відповідної спрямованості системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу.

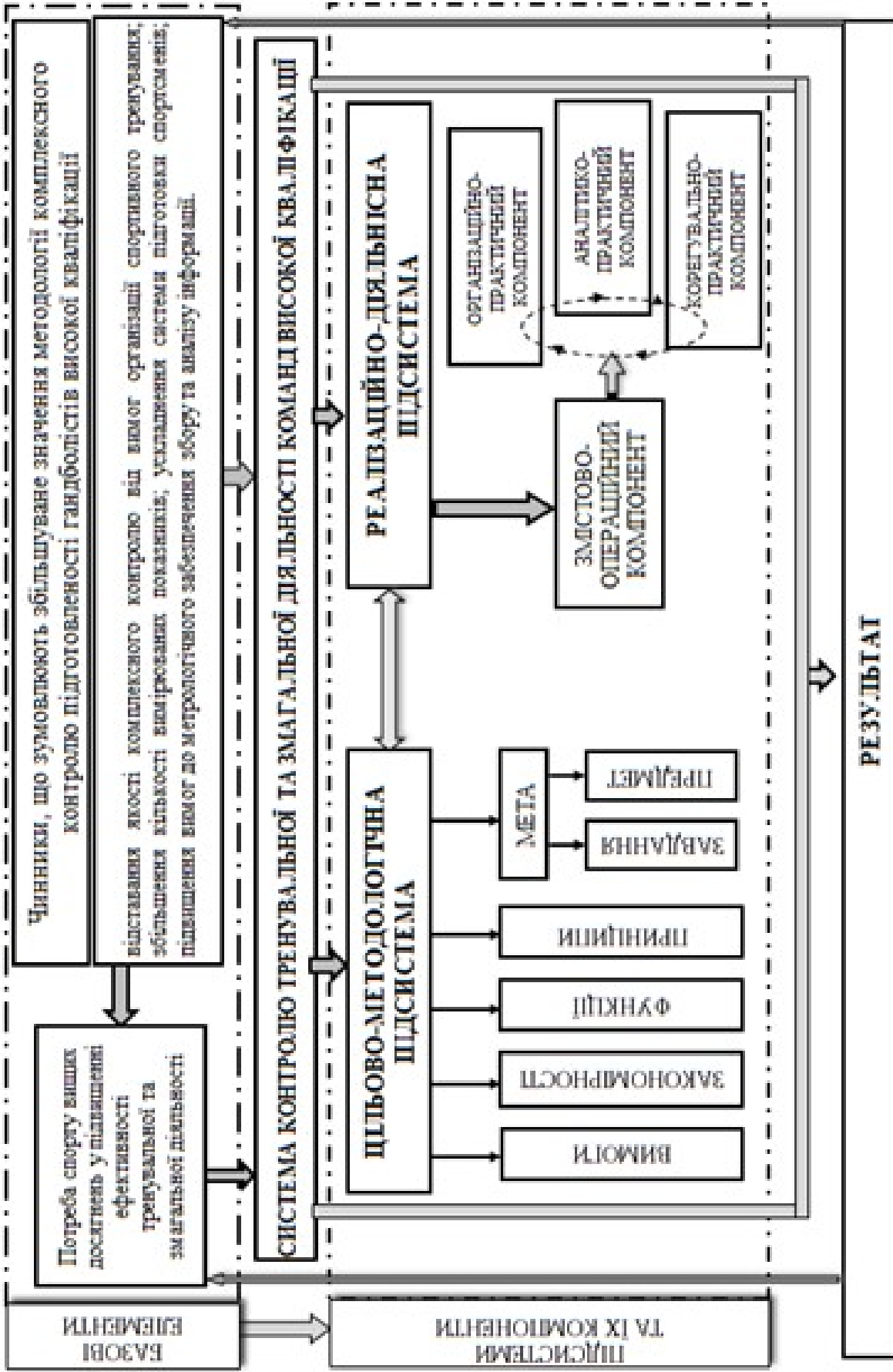

Рис. 2. Концепція контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації

Принцип елементарності умовно містить такі компоненти, як інформативність, простоту й доступність методик та отриманих показників, добір нетрудомістких засобів і методів, їх органічне поєднання з фактами змагань та відповідність структурі змагальної діяльності.

Принцип своєчасності. З позицій розробленої системи контролю вбачається можливість корегування навантажень на організм гандболістів високої кваліфікації за допомогою зменшення кількості своєчасних застосованих методик.

Принцип порівняльності вказує на потребу застосування засобів і методик, які мають уніфіковану структуру; вимагає єдності методології розрахунку показників, одиниць виміру, повноти охоплення спостережень; обов'язкове зіставлення результатів контролю і порівняння їх між собою та загальними модельними характеристиками параметрів, а також із результатами попереднього контролю.

Основними функціями, що визначені для системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в межах розробки концепції, є такі:

- *системна функція*, яка передбачає виконання однієї з обов'язкових вимог всебічного обмірковування можливих результатів дій здійснюваного контролю не лише в межах часових рамок його проведення, але й за межами планового періоду, в якому він проводиться;

- *інформативна функція*, яка передбачає отримання, акумулювання та передачу нагромаджених у процесі проведення процедур контролю на різних структурних утвореннях (мікро-, мезо-, макроцикли підготовки, окремі періоди, етапи тощо) річної та багаторічної підготовки команд високої кваліфікації з гандболу;

- *порівняльна функція*, яка передбачає, що в межах системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу проводиться зіставлення різних параметрів і показників, отриманих у результаті активних дій суб'єктів проведення контролю на різних часових відрізках у системі підготовки гандболістів цієї кваліфікаційної групи;

- *індивідуальнісна функція*, яка виражається в урахуванні в процесі контролю різних компонентів тренувальної та змагальної діяльності гандболістів високої кваліфікації, сукупності своєрідних особливостей і певних властивостей, які характеризують її та виявляються в рисах характеру, у специфіці ігрових функцій, якостей, що відрізняють одного спортсмена від іншого;

- *інтерпретаційна функція*, яка передбачає за результатами проведення заходів контролю тренувальної та змагальної діяльності гандболістів високої кваліфікації не лише отримання об'єктивних та інформативних даних про стан, підготовленість та інші компоненти характеристики спортсменів, але й їх тлумачення;

- *планувальна функція*, яка передбачає на основі отриманих даних розроблення шляхів розвитку (вдосконалення) та корекції характеристик тренувальної та змагальної діяльності в напрямі, який би забезпечував досягнення заданого ефекту в межах того чи іншого структурного утворення системи підготовки команд високої кваліфікації;

– *перспективна функція*, яка міститься у визначенні можливостей досягнення командами високої кваліфікації з гандболу тих чи інших віддалених завдань.

Наповнення реалізаційно-діяльній підсистемі зумовлене наявністю відносно самостійного визначального змістово-операційного компонента та підпорядкованої йому сукупності організаційно-практичного, аналітико-практичного та корегувально-практичного компонентів. Взаємодія на усіх рівнях (базові елементи, підсистеми та їх компоненти) утворює кінцевий результат концепції та відповідно системи контролю команд високої кваліфікації з гандболу.

Формування результативної частини реалізаційно-діяльній підсистемі зумовлене функціональним змістом її компонентів (див. рис. 2). Тренер забезпечує розроблення змістово-операційного компонента, ґрунтуючись програмою підготовки команди високої кваліфікації з гандболу в різних періодах річного макроциклу. Це відбувається завдяки інформації, отриманій у результаті комплексного контролю, реалізованого за різними його видами (за змістом, охопленням показників, часом проведення) та об'єднаним із об'єктивними станами спортсменів (оперативним, поточним, перманентним).

Цільове призначення взаємопов'язаної сукупності інших компонентів реалізаційно-діяльній підсистемі полягає в тому, що організаційно-практичний компонент містить аспекти спрямованості контролю за його видами в межах тренувальної та змагальної діяльності за визначеними станами із наявними вимогами й окресленими умовами організації, засобами і методами контролю. Аналітико-практичний компонент – це технологічний цикл, що пов'язаний із такими наявними узгодженими й послідовними елементами, як: моніторинг, пріоритет, структуризація, систематизація та узагальнення. Корегувально-практичний компонент містить конкретизовані об'єкти спостереження (змагальну та тренувальну діяльність, стан спортсмена), добір засобів і методів корекції, реалізацію програми підготовки й безпосередньо компоненти удосконалення тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу.

У шостому розділі **«Диференціація засобів і методів контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу»** подано нормативні показники, адаптовані до рівня підготовленості спортсменів та команд, їх динаміку з урахуванням особливостей спорту вищих досягнень. Емпіричне вивчення сукупностей засобів контролю вказало на їх об'єктивність, інформативність, надійність та забезпечило визначення рівнів для оцінювання належних параметрів команд високої кваліфікації з гандболу за відповідними тестами й контрольними вправами.

Сучасні умови проведення різних видів контролю, об'єктивні умови тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в поєднанні з сучасними вимогами до процесу науково-методичного забезпечення підготовки спортсменів у спорті вищих досягнень та науково-технічним прогресом продиктували вимоги диференціації засобів і методів контролю на різні групи за їх значущістю. З цією метою до системи контролю застосовано методичний прийом «префікс», що спрямовує суб'єктів проведення контролю до вибору найбільш інформативних і надійних засобів з урахуванням наявних завдань тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу.

Диференціація засобів і методів контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу дала змогу вирізнити три основні рівні. На першому рівні, що передбачає обов'язкове використання засобів у системі контролю на тих чи інших часових проміжках, виокремлено – 6 засобів оперативного, 12 – поточного та 18 засобів етапного контролю. На другому рівні з можливістю варіативного використання засобів контролю (за вибором) застосовано 14 засобів оперативного, 22 – поточного та 30 засобів етапного контролю. На третьому рівні, що передбачає високу інформативність, надійність показників, але одночасно їхнє використання в тих чи інших умовах є ускладненим об'єктивними чи суб'єктивними чинниками, виокремлено 2 засоби оперативного, 8 – поточного та 18 засобів етапного контролю тренувальної діяльності відповідно. Для аналізу змагальної діяльності запропоновано широкий спектр варіативних показників контролю.

Достатній рівень обґрунтованості значної кількості тестів і контрольних вправ у гандболі, споріднених за структурою і змістом змагальної діяльності видів спорту, дав підстави залучити більшість із них до системи контролю команд високої кваліфікації з гандболу.

Для контролю функціонального стану гандболістів високої кваліфікації основними є тести, спрямовані на комплексне оцінювання із уведенням даних щодо серцево-судинної системи, вегетативної рівноваги, фізичної працездатності й енергетичного забезпечення м'язової діяльності.

Контроль психоемоційного стану та психічної підготовленості гандболістів високої кваліфікації доцільно проводити за допомогою найвідоміших методик із визначення якості життя та самопочуття, активності, настрою, рис характеру, властивостей особистості та її взаємодії у спортивному колективі тощо.

Контроль фізичної підготовленості гандболістів високої кваліфікації та його засоби враховують граничні вимоги тренувальної та змагальної діяльності, які містяться у високій інтенсивності й малій тривалості вузькоспецифічних навантажень. Вони надають об'єктивну інформацію щодо показників здебільшого анаеробного характеру із акцентом на комплекс швидко-силових і силових якостей, координаційних здібностей, спеціальної працездатності, вибухової і швидкісної сили вираженого динамічного характеру.

Засоби контролю технічної підготовленості гандболістів високої кваліфікації вирізняються високими вимогами до автоматизму, стійкості, економічності й стабільності рухових навичок та, загалом, результативності в умовах змагальної діяльності.

Контроль тактичної та теоретичної підготовленості, відповідно до сучасних вимог, побудовано з використанням новітніх засобів інформаційно-комунікативного типу із об'єктивізованим зворотним зв'язком. Основними вимогами до його застосування є діяльність в умовах гострого ліміту часу, сприйняття певної кількості елементів змагальної ситуації, вибір рішень із декількох варіантів, утримання в оперативній пам'яті та ранжування елементів тощо.

Сукупність засобів контролю змагальної діяльності визначається першочерговими завданнями системи підготовки команд високої кваліфікації. Результатом цього є врахування множини даних, серед яких до уваги взято

показники (індивідуальні, групові та командні) у нападі й захисті за ефективністю та результативністю окремих технічних прийомів, а також оптимального поєднання техніко-тактичних дій у стандартизованих ситуаціях (швидкий і позиційний напад) окремих спортсменів чи команди загалом. Під час експериментального обґрунтування контролю змагальної діяльності гандболістів були вивчені та проаналізовані показники команд суперліги України 2012–2015 рр. – «Мотор», «ЗТР» (м. Запоріжжя).

У сьомому розділі **«Система контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в річному макроциклі підготовки»** проведено апробацію розробленої на основі концепції авторської системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в річному макроциклі підготовки. За погодженням із тренерським штабом команд «Мотор», «ЗТР» (м. Запоріжжя). Було запропоновано 3–5 процедур поточного контролю та до 5 – етапного контролю. Проведення оперативного контролю заздалегідь не були передбачені, оскільки цей вид контролю, згідно з рекомендаціями фахівців, повинен бути перманентним (В.А. Запорожанов, 1988; М.А. Годик, 2010; О.А. Шинкарук, 2013). У річній динаміці спрямованість поточного та етапного контролю була різною.

Динаміку показників у межах педагогічного експерименту щодо перевірки системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд у річному макроциклі підготовки вивчено із застосуванням десяти вимірів контролю. Для обох команд застосовано ідентичну за структурою систему, що передбачала проведення етапного контролю п'ять разів та такої ж кількості поточного, які чергувалися між собою із різною періодичністю.

У процесі аналізу компонента функціональної підготовленості спортсменів високої кваліфікації з гандболу зазначено, що усі із запропонованих засобів і методів були застосовані в етапному контролі, які за порядковістю були під час здійснення першого, третього та десятого етапного контролю. Два з них припадають на початок сезону (червень та липень), один – на завершення (травень). Упродовж проведення одного етапного контролю (серпень) зафіксовано диференціацію показників. Загальна кількість показників функціонального стану на цих зрізах становила 21. Окрім цього, у межах заходів контролю були проведені поточні контролі. У липні обрано вісім показників, серпні – 6–8 (залежно від вибору команди), вересні й березні – один («ЗТР») та сім («Мотор»), жовтні – вісім. Зрозуміло, що об'єктивні чинники обумовили зменшення кількості засобів контролю функціональної підготовленості із запропонованої сукупності. Проте специфіка та спрямованість контролю залишилися сталими.

Співвідношення показників фізичної підготовленості щодо планування контролю було дещо відмінним. Об'єктивні умови організації тренувальної та змагальної діяльності сприяли проведенню семи видів контролю впродовж річного макроциклу. П'ять із них визначені в межах етапного контролю (червень, липень, серпень, січень та травень) та два – становили поточний контроль (липень та серпень).

До визначення рівня фізичної підготовленості було залучено значну кількість тестових завдань, пов'язаних із поліструктурністю цієї сторони підготовленості. У

зв'язку із цим, у жодному із контрольних тестувань усі не були представлені. Найбільш значними під час проведення етапного контролю були зрізи, здійснені в червні та січні місяці. У процесі контролю фізичної підготовленості було використано 21 («ЗТР») та 23 («Мотор») тестові завдання відповідно. Інші проведення контролю фізичної підготовленості як у межах етапного, так і поточного контролю мали достатньо варіативну структуру. При цьому кожне із тестових завдань, уведених до контролю фізичної підготовленості команд високої кваліфікації з гандболу, було застосоване три та більше рази впродовж річного макроциклу зі збереженням пріоритетів змісту фізичної підготовленості спортсменів у гандболі.

Відзначено, що контроль технічної підготовленості гандболістів команд високої кваліфікації проводився на кількох рівнях. Перший рівень визначав постійний моніторинг виконання результативно значущих елементів в умовах тренувальної та змагальної діяльності тренером та відповідну термінову корекцію. Цей рівень пов'язано з оперативним контролем, який не передбачав окремої фіксації результативності та якості виконання того чи іншого елемента техніки гандболу. Другий рівень окреслював більш ґрунтовний підхід до визначення результативності та загалом якості виконання окремих технічних елементів поза межами змагальної діяльності. Його поєднано з проведенням поточного та етапного контролю впродовж річного макроциклу підготовки.

Із шістнадцяти запропонованих методик визначення аспектів психічної підготовленості усі були застосовані виключно на першому (червень, етапний) тестуванні сезону 2015–2016 рр. Під час усіх інших проведенень контролю, у зв'язку із обмеженим часом, вимогами до проведення окремих методик та їх комплексу, потреб тренувальної та змагальної діяльності, кількість застосованих методик та їхнє спрямування було обмежене.

Наріжним структурним елементом системи контролю є вивчення показників змагальної діяльності. Тренери отримували інформацію щодо окремих спортсменів й амплуа та командні дані, що давало змогу проводити подальше аналізування, корекцію тактики та майбутню стратегію команд.

Експериментальна перевірка ефективності системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в річному макроциклі підготовки забезпечена послідовним упровадженням її в реальні умови сезону 2015–2016 р. та оцінюванням тренерів (експертів) за низкою критеріїв: цільовим призначенням, достовірністю, цінністю, періодичністю, повнотою інформації, детермінованістю, безперервністю отримання інформації, швидкодією прийняття рішення, витратністю, формою подання інформації, узгодженістю компонентів контролю (табл. 2).

Оцінювання за визначеними критеріями було проведено за чотирма рівнями. Серед них такий, що повністю задовольняє вимоги (4 бали), частково (2–3 бали) та що не відповідає вимогам за визначеним критерієм (1 бал). При цьому рівень, який частково задовольняє вимоги, умовно розподілено на два види – потребує незначної та значної корекції.

Усі оцінювання експерти проводили для оперативного, поточного та етапного видів контролю, що зумовлено відмінностями завдань, структурою та змістом цих

видів. Найбільшу узгодженість серед експертів мають показники оцінювання системи етапного контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу. Коефіцієнт конкордації для цих показників становив $W=0,80$ і засвідчив високий ступінь узгодженості думок тренерів.

Таблиця 2

Сумарні показники результатів оцінювання системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу

Критерій для оцінювання	Види контролю			Узагальнена оцінка
	оперативний	поточний	етапний	
Цільове призначення	3,56	3,89	3,89	3,78
Достовірність	3,89	3,89	3,67	3,81
Цінність інформації	3,56	3,22	3,44	3,41
Періодичність	2,56	3,78	2,00	2,78
Повнота інформації	3,00	3,78	3,89	3,56
Детермінованість інформації	3,22	3,89	2,44	3,19
Безперервність отримання інформації	3,89	3,22	1,78	2,96
Швидкодія прийняття рішення	3,89	3,33	2,11	3,11
Витратність	3,67	3,67	3,44	3,59
Форма подання інформації	3,33	3,78	3,89	3,67
Узгодженість компонентів контролю	3,89	3,78	3,56	3,74
Середнє арифметичне значення	3,49	3,66	3,10	3,42
Середнє квадратичне відхилення	0,43	0,27	0,84	0,36
Помилка репрезентативності	0,15	0,09	0,30	0,13
Коефіцієнт конкордації W	0,50	0,31	0,80	0,65
Критерій узгодженості Пірсона χ^2	45,23	28,20	72,05	58,76

Середній ступінь узгодженості суджень експертів спостерігався при оцінюванні системи оперативного контролю й узагальненої оцінки системи контролю. Для оперативного контролю значення коефіцієнта конкордації $W=0,50$, для узагальненої оцінки системи контролю $W=0,65$. Найбільш низький рівень узгодженості думок експертів виявлено при оцінюванні системи поточного контролю. Коефіцієнт конкордації за критеріями показників цього виду контролю становив $W=0,31$ (див. табл. 2).

Спостерігається відсутність відмінностей між різними видами контролю запропонованої системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації за критеріями цільового призначення, достовірності, цінності інформації, витратності, форми подання інформації, узгодженості компонентів контролю.

Узгодженість оцінок експертів перебувала для більшості видів контролю (оперативного, етапного та загальної оцінки системи контролю) на задовільному рівні ($W =$ від 0,50 до 0,80).

За твердженням експертів, розроблена авторська система контролю мала високий рівень якості (від 3,56 до 3,89 бала) поєднання засобів і методів, їхньої послідовності та приналежності до певного виду контролю, що реалізовано в окремих етапах річного макроциклу підготовки команд високої кваліфікації.

У восьмому розділі «**Аналіз та узагальнення результатів дослідження**» узагальнено результати дисертаційного дослідження, окреслено їх практичну і теоретичну значущість, висвітлено дискусійні питання. Зіставлено наукові дані, які отримала автор, із наявними в наукових і методичних джерелах. На підставі цього виявлено дискусійні та сформульовано наукові положення трьох рівнів новизни (набули подальшого розвитку, удосконалено, уперше).

Набули подальшого розвитку:

- організаційні та методичні компоненти контролю як чинника ефективності багаторічної підготовки команд високої кваліфікації у гандболі (Г. Бутцек, 1994; В.Я. Игнатъева, 1995; Х. Ауади, 2001; И.М. Алешин, 2004);
- структура та зміст завдань оперативного, поточного та етапного контролю в системі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу (Е.И. Ивахин, Н.И. Хомутов, Л.А. Латышкевич, Л.Р. Маневич, 1972; Г.И. Барышев, 1981; В.Я. Игнатъева, В.И. Тхорев, И.В. Петрачева, 2005; В.О. Мельник, 2015).

Удосконалено:

- відомості про специфіку структури та змісту системи підготовки й побудови річного макроциклу команд високої кваліфікації з гандболу (А.Н. Евтушенко, 1980; В.П. Зотов, А.И. Кондратьев, 1982; Ю.М. Климов, В.З. Яцик, Ю.М. Портнов, Б.Н. Шустин, 1989; В.Я. Игнатъева, 1995; С.Г. Кушнирюк, 2004);
- дані про параметри підготовленості та чинники результативності змагальної діяльності в гандболі на прикладі команд високої кваліфікації (В.Я. Игнатъева, 1983; А.В. Блохин, 2003; С.Г. Кушнирюк, 2003; С.И. Дорохов, 2004);
- номенклатуру засобів для етапного, поточного, оперативного контролю та самоконтролю гандболістів у річному макроциклі підготовки (А.А. Ривкин, 1981; А.В. Блохин, 2003; И.М. Алешин, 2004; В.Я. Игнатъева, 2008; В.М. Осіпов, 2015);
- критерії оцінювання ефективності системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд з гандболу (Г.И. Стасюлявичус, 1983; В.Я. Игнатъева, 2005; А.Я. Овчинникова, 2008).

Уперше:

- обґрунтовано концепцію контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в межах їхньої річної та багаторічної підготовки, що містить базові елементи (чинники зовнішнього середовища, ефективне управління тренувальною та змагальною діяльністю), підсистеми (цільово-методологічну та реалізаційно-діяльнісну), їх компоненти та результат. Узгоджене функціонування цільово-методологічної підсистеми передбачає предмет, закономірності, принципи, функції та пов'язані із ними мету та вимоги контролю. Забезпечення реалізаційно-діяльнісної підсистеми зумовлюється наявністю відносно

самостійного змістово-операційного компонента та підпорядкованої йому сукупності організаційно-практичного, аналітико-практичного та корегувально-практичного компонентів;

- визначено варіативність реалізації засобів і методів контролю в межах різних видів контролю команд високої кваліфікації з гандболу, що досягнуто за допомогою диференціації за їх значущістю, проведеної з урахуванням сучасних умов системи підготовки, науково-методичного й матеріально-технічного забезпечення шляхом запровадження методичного прийому «префікс». Відповідно для різних видів контролю виокремлено від 2 до 14 засобів оперативного, 8–22 поточного та 18–30 засобів етапного контролю, згідно зі сторонами підготовленості, за трьома рівнями (обов'язковим використанням засобів, варіативним використанням (за вибором), ускладненим різними чинниками використанням засобів контролю);

- виявлено наукові дані щодо сучасних аспектів контролю тренувальної та змагальної діяльності в системі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу, для якої характерні недоліки контролю при високій значущості даних у тактичній, технічній, психічній підготовці, зумовленими фінансовими та матеріально-технічними чинниками й відсутністю інновацій. Заходи контролю (оперативного, поточного та етапного) повинні узгоджуватися з наявною специфікою тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу (кількістю тренувальних занять та їхньої тривалості в різних структурах річного макроциклу підготовки, інформативністю видів контролю й необхідністю диференціації тестування підготовленості спортсменів; відмінностями оптимальної кількості тестових завдань під час поточного та етапного контролю для різних видів підготовленості спортсменів та його тривалості; часовими параметрами для організації та проведення контролю);

- систематизовано визначальні об'єкти для контролю тренувальної та змагальної діяльності в річному макроциклі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу, що зумовлюються групами таких результативно значущих компонентів: надійністю змагальної діяльності (ефективністю управління руховими діями, відповідністю провідних параметрів рухових дій, економічністю рухової діяльності, правильним вибором рухової дії, раціональним використанням ігрового простору тощо); фізичним розвитком та функціональним станом (довжиною тіла, розміром долоні та співвідношенням довжини кінцівок, швидкістю адаптаційних процесів, здатністю витримувати фізичне навантаження, високою працездатністю, енергозабезпечення в різних структурних утвореннях навчально-тренувального процесу тощо); сторонами підготовленості та їхніми елементами (спеціальною витривалістю, швидко-силовими та координаційними здібностями спортсменів, умінням виконувати кидки з різної відстані та різнобічністю техніки, високим рівнем фізичної, техніко-тактичної, психічної підготовленості тощо); соціально-психологічними чинниками (самооцінкою рівня тренуваності, соціально зумовленими рисами особистості й мотивацією до вищих досягнень, оптимальним біологічним віком і змагальним та тренувальним досвідом);

- розроблено систему контролю тренувальної та змагальної діяльності для реалізації в річному макроциклі й багаторічній підготовці команд високої

кваліфікації з гандболу, що передбачає отримання, аналізування та інтерпретацію комплексу показників антропометрії, функціонального та психоемоційного стану, фізичної, технічної, психічної, тактичної, теоретичної підготовленості, показників змагальної діяльності та їхньої динаміки в реальних умовах тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу. Система представлена низкою проведень здебільшого поточного та етапного контролю різної спрямованості, за умов перманентності оперативного контролю, розподілених упродовж річного макроциклу підготовки команд високої кваліфікації з гандболу;

- визначено групові й індивідуальні критерії, нормативні вимоги підготовленості спортсменів та обґрунтовано сукупність засобів і методів контролю різної спрямованості для команд високої кваліфікації з гандболу, що передбачало їхню специфікацію з урахуванням основних завдань загалом системи підготовки команд високої кваліфікації з гандболу та компонентів забезпечення її результативності, а саме функціонального і психоемоційного станів, фізичної, технічної, тактичної, психічної, теоретичної та інтегральної підготовленості, показників змагальної діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі виокремлено та подано нове розв'язання актуальної науково-прикладної проблеми обґрунтування системи контролю в межах річного макроциклу підготовки команд високої кваліфікації з гандболу з урахуванням показників тренувальної та змагальної діяльності, що зумовлена наявними протиріччями між еволюційними змінами правил змагань, специфікою змагальної діяльності, спрямованістю процесу підготовки команд високої кваліфікації до змагань різного рівня, потребою отримання об'єктивної інформації про підготовленість спортсмена тощо.

1. Проблемне поле системи контролю в підготовці команд високої кваліфікації у спортивних іграх (на прикладі гандболу) характеризується необхідністю об'єктивної інформації про стан спортсмена і її використання для прийняття рішень щодо організації тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу на тлі інтенсивного розвитку сучасного спорту вищих досягнень та недосконалості наукової розробленості системного вивчення питань контролю в річному та багаторічному періодах підготовки.

Об'єктивні чинники ефективності системи підготовки команд високої кваліфікації з гандболу, нові засоби й методи, умови реалізації контролю, виявлені протиріччя формують науково-прикладну проблему, яка пов'язана з відсутністю цілісного наукового обґрунтування системи контролю в межах річного макроциклу підготовки команд високої кваліфікації з гандболу з урахуванням показників тренувальної та змагальної діяльності.

2. Характерні особливості тренувальної та змагальної діяльності в річному макроциклі та багаторічній підготовці команд високої кваліфікації з гандболу визначаються специфікою основних їх структурних компонентів:

- підготовчий період тривалістю здебільшого 2–3 місяці пов'язаний з наявністю загальнопідготовчого етапу, який традиційно містить

втягувальній базові розвивальні мезоцикли із відновно-розвивальним, відновно-підтримувальним, ударними і відновними мікроциклами, та спеціально-підготовчого етапу із мікроциклами комплексної спрямованості; застосуванням силових «блоків» тренувальних навантажень; застосуванням варіативно-сполученого методу виконання засобів індивідуальної та командної техніко-тактичної підготовки в аеробно-анаеробній зоні; сполученням навантажень різної спрямованості щодо спеціальної витривалості із зростанням обсягу засобів анаеробної спрямованості з використанням від субмаксимальної-анаеробної до максимальної інтенсивності роботи;

- змагальний період тривалістю 7–9 місяців, тобто в середньому 259–271 день, що становить 70,96–74,25 % від усього річного макроциклу із спрямованістю на збалансованість різних фаз формування спортивної форми та підтримання оптимальної готовності команди загалом, складається з п'яти відносно самостійних змагальних етапів, які розділені міжгровими (міжтуровими) інтервалами;

- перехідний період тривалістю 4–6 тижнів здебільшого реалізується за допомогою індивідуальних програм із розвантажувально-відновними тренуваннями зі значним зниженням обсягу й інтенсивності, зміною характеру видів вправ та діяльності.

3. Побудова річної й багаторічної підготовки команд високої кваліфікації з гандболу на клубному рівні відрізняється від підготовки збірних команд більш вираженою реалізацією окремих напрямів контролю тренувальної та змагальної діяльності: урахування специфіки системи підготовки зі спрямованістю на досягнення результату в змаганнях регулярного чемпіонату, міжнародних стартів та участі спортсменів у складах збірних команд; пошуком універсальних і простих методик оцінювання різних сторін підготовленості спортсменів; стандартизація методик та виокремлення генеральних внутрішньо-командних тенденцій рівня тренуваності з огляду на обрану стратегію участі в змаганнях; алгоритмізація й уніфікація фіксації та передачі інформації; відсутність значної варіативності складу команди за потреби забезпечення й підтримання високого рівня підготовленості та результативності гравців.

4. Контроль тренувальної та змагальної діяльності в річному макроциклі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу на сучасному етапі розвитку виду спорту тісно пов'язаний зі специфікою організації системи підготовки. При загальному оцінюванні забезпечення усіх компонентів підготовки команд високої кваліфікації рівня переважно часткового задоволення вимог (60,87 % респондентів) найбільші недоліки зафіксовано в тактичній, технічній та психічній підготовці (50,00–65,22 % респондентів) гандболістів високої кваліфікації. При цьому найбільші труднощі для тренерів полягають у фінансовому забезпеченні (71,74 % респондентів), відсутності інновацій (60,87 % респондентів) та матеріально-технічному забезпеченні (54,35 % респондентів). Реалізація контролю шляхом тестування спортсменів у повному обсязі не враховує всіх вимог до його процедур. Найчастіше звернено увагу на дотримання вимог алгоритму тестування, відсутність захворювань і травм у спортсменів (від 80,43 до 89,13 % респондентів). Випадки

нехтування вимогами спостерігаються під час вживання ліків та харчових додатків (71,74 % та 86,96 % респондентів відповідно).

Найбільш важливими для реалізації завдань системи підготовки команд високої кваліфікації з гандболу є показники технічної, функціональної, тактичної та психічної підготовленості, що підтверджують 60,87–76,09 % респондентів. Їхнє отримання повинно враховувати специфіку навчально-тренувального процесу, що полягає в різній кількості тренувальних занять (від 5,35 до 9,07 заняття в тижневому МКЦ), їхній тривалості (від 102,39 до 118,04 хв) для різних структурних елементів річного макроциклу підготовки; різну інформативність видів контролю й необхідність диференціації тестування підготовленості гандболістів за ігровим амплуа; відмінності оптимальної кількості тестових завдань під час поточного й етапного контролю для різних видів підготовленості спортсменів та його тривалості; часові параметри для організації та проведення контролю.

5. Багатофакторність формування ефективного контролю тренувальної та змагальної діяльності в річному макроциклі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу визначає об'єктивну потребу встановлення різних груп результативно визначальних компонентів, серед яких: показники змагальної діяльності (ефективність управління руховими діями, відповідність провідних параметрів рухових дій, економічність рухової діяльності, правильний вибір рухової дії, раціональне використання ігрового простору тощо); фізичний розвиток і функціональний стан (довжина тіла, розміри долоні та співвідношення довжини кінцівок, швидкість адаптаційних процесів, здатність витримувати фізичне навантаження, висока працездатність, структура енергозабезпечення в різних структурних утвореннях навчально-тренувального процесу тощо); сторони підготовленості та їхні елементи (спеціальна витривалість, швидко-силові та координаційні здібності спортсменів, уміння виконувати кидки з різної відстані та різнобічність техніки, високий рівень фізичної, техніко-тактичної, психічної підготовленості тощо); соціально-психологічні чинники (самооцінка рівня тренуваності, соціально-обумовлені риси особистості й мотивація до вищих досягнень, оптимальний біологічний вік та змагальний і тренувальний досвід).

6. Теоретико-методологічні основи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу забезпечують створення ефективною системи з урахуванням об'єктивних закономірностей і принципів побудови підготовки клубних команд у межах річного макроциклу підготовки та її екстраполяції на багаторічну підготовку. Концепція контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу передбачає формування системи відповідно до потреби ефективного керування тренувальною та змагальною діяльністю спортсменів, що залежить від впливу чинників зовнішнього середовища крізь призму реалізації низки підсистем та їхніх компонентів з метою досягнення кінцевого результату.

Об'єктивні чинники сучасної тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу зумовили поліструктурність системи контролю з наявністю цільово-методологічної та реалізаційно-діяльнісної підсистем.

Сутність цільово-методологічної підсистеми полягає в предметі, закономірностях, принципах, функціях, меті та вимогах до контролю як її

компонентів. Наповнення реалізаційно-діяльній підсистемі зумовлене наявністю відносно самостійного змістово-операційного компонента та підпорядкованій йому сукупності організаційно-практичного, аналітико-практичного та корегувально-практичного компонентів.

Утворення результату концепції контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу забезпечується вимогами базових елементів до підсистем, їх компонентів та узгодженим функціонуванням усіх ланок системи.

7. Диференціація засобів і методів контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу за їх значущістю для реалізації в межах різних видів контролю, що проведена з урахуванням сучасних умов системи підготовки та науково-методичного й матеріально-технічного забезпечення, надала підстави запровадження методичного прийому «префікс». Відповідно до нього, для різних видів контролю виокремлено від 2 до 14 засобів оперативного, 8–22 – для поточного та 18–30 засобів етапного контролю, згідно зі сторонами підготовленості, за трьома рівнями (обов'язковим використанням засобів; варіативним використанням (за вибором); високою інформативністю, надійністю показників, але одночасне їхнє використання в тих чи інших умовах ускладнюється об'єктивними чи суб'єктивними чинниками). Проте залишилися сталими напрями специфікації засобів і методів контролю тренувальної та змагальної діяльності для команд високої кваліфікації з гандболу, зокрема спрямованість контролю різних сторін підготовленості:

- функціональний стан – комплексне оцінювання, виявлення даних загальної фізичної працездатності, механізмів енергозабезпечення, діяльності серцево-судинної системи, показників вегетативної рівноваги, підтримання й підвищення рівня працездатності;

- психоемоційний стан та психічна підготовленість – застосування методик із визначення якості життя та самопочуття, активності, настрою, рис характеру, властивостей особистості та її взаємодії у спортивному колективі тощо;

- фізична підготовленість – урахування граничних вимог, пов'язаних з високою інтенсивністю та меншою тривалістю вузькоспецифічних навантажень здебільшого анаеробного характеру з акцентом на комплексі швидкісно-силових і силових якостей, координаційних здібностей, спеціальної працездатності, вибухової і швидкісної сил;

- технічна підготовленість – виявлення автоматизму, стійкості, економічності й стабільності рухових навичок та загальної результативності в умовах змагальної діяльності з вибіркоvim та комплексним акцентами;

- тактична, теоретична підготовленість – відповідність сучасним вимогам з використанням новітніх засобів інформаційно-комунікативного типу з об'єктивізованим зворотним зв'язком;

- змагальна діяльність – відповідність першочерговим завданням системи підготовки команд високої кваліфікації та врахування множини даних компонентів структури та змісту змагальної діяльності гандболу.

8. Розроблення та експериментальна перевірка ефективності системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в річному макроциклі підготовки забезпечена послідовним упровадженням її в реальні умови та оцінюванням експертами низки критеріїв за потреби отримання якісної інформації про різні сторони підготовленості спортсменів і розв'язання основних завдань системи підготовки цих команд.

Ефективність запропонованої системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації, яка побудована на основі авторської концепції та підтверджена високими оцінками й низькою їх варіативністю, визначається сукупністю таких критеріїв: цільового призначення, достовірності, цінності інформації, витратності, форми подання інформації, узгодженості компонентів контролю (3,0–4,0 бала, діапазон у межах окремих критеріїв 0,25–0,5 бала); задовільною узгодженістю оцінок експертів для більшості видів контролю (оперативним, поточним та загальною оцінкою системи контролю) – $W = 0,51–0,75$; диференційованістю та перспективами корегування для низки інших критеріїв (періодичності, повноти інформації, детермінованості, безперервності отримання, швидкодії прийняття рішення, форми подання інформації, узгодженості компонентів контролю), що дає підстави рекомендувати концепцію, розроблену на її основі, систему контролю та відповідні засоби для подальшого використання в системі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тищенко В. Контроль тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу : монографія / Валерія Тищенко. – Запоріжжя : Статус, 2017. – 462 с. ISBN 978-617-7353-54-V.

2. Tyshchenko V. Theoretical and methodical fundamentals of control in high-qualification handball : monograph / Tyshchenko Valeria. – NY, USA : Lulu, 2017. – P. 117. ISBN 978-1-365-07327-4.

3. Тищенко В.О. Гандбол : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.О. Тищенко. – Запоріжжя : Акцент Інвест-трейд, 2014. – 232 с. ISBN 978-966-2602-57-IX.

4. Приступа Є.Н. Аналіз стану вегетативного гомеостазу кваліфікованих гандболістів / Є.Н. Приступа, В.О. Тищенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2015. – № 12. – С. 82–86. (Видання внесене до міжнародних наукометричних баз даних DOAJ (Directory of Open Access Journals); ROAD (Directory of Open Access scholarly Resources); ERICH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences); PBN (Polish Scholarly Bibliography); INDEX COPERNICUS; CORE; Elektronische Zeitschriftenbibliothek; Google Scholar; academia.edu).

Здобувачеві належить вивчення особливостей фізіологічних показників та узагальнення результатів.

5. Приступа Є.Н. Особливості змін фізіологічних показників кваліфікованих гандболістів протягом річного макроциклу / Є.Н. Приступа, В.О. Тищенко // *Фізична активність, здоров'я і спорт*. – 2015. – № 3(21) – С. 49–56. (Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних *Index Copernicus Journals Master List*).
Здобувачеві належить оцінка варіабельності серцевого ритму впродовж річного макроциклу та узагальнення результатів.

6. Приступа Є.Н. Система підготовки висококваліфікованих команд з гандболу в річному макроциклі / Є.Н. Приступа, В.О. Тищенко // *Фізична активність, здоров'я і спорт*. – 2016. – № 2(24) – С. 45–53. (Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних *Index Copernicus Journals Master List*).
Здобувачеві належить аналіз системи побудови підготовки гандболістів високої кваліфікації впродовж річного макроциклу.

7. Приступа Є.Н. Стан проблеми контролю тренувальної та змагальної діяльності в системі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу / В.О. Тищенко // *Фізична активність, здоров'я і спорт*. – 2016. – № 4 (26). – С. 39–49. (Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних *Index Copernicus Journals Master List*).

Здобувачеві належить обґрунтування методологічної бази проблеми системи комплексного контролю гандболістів високої кваліфікації та узагальнення результатів.

8. Тищенко В.А. Эффективность реализации программы подготовки квалифицированных гандболистов / В.А. Тищенко // *Мир спорта*. – 2014. – № 2 (55). – С. 8–11. (Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних РІНЦ). ISSN 1999-6748.

9. Тищенко В.А. Направления совершенствования системы подготовки гандболистов / В.А. Тищенко // *Наука и спорт: современные тенденции*. – 2014. – № 4, т. 5. – С. 30–34. (Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних РІНЦ). ISSN 2308–8826.

10. Тищенко В.А. Функциональное состояние квалифицированных гандболистов в годовом макроцикле / В.А. Тищенко // *Теория и практика физической культуры*. – 2016. – № 3. – С. 72–73. (Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних *Scopus*).

11. Тищенко В.О. Аналіз змагальної діяльності кваліфікованих гандболістів / В.О. Тищенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2013. – № 2. – С. 84–86. (Видання внесене до міжнародних наукометричних баз даних: *DOAJ (Directory of Open Access Journals)*; *ROAD (Directory of Open Access scholarly Resources)*; *ERICH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences)*; *PBN (Polish Scholarly Bibliography)*; *Index Copernicus*; *CORE*; *Elektronische Zeitschriftenbibliothek*; *Google Scholar*; *academia.edu*).

12. Тищенко В.О. Аналіз механізмів енергозабезпечення кваліфікованих гандболістів протягом річного макроциклу / В.О. Тищенко // *Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія: Фізичне виховання та спорт* : [зб. наук. пр]. – Запоріжжя, 2014. – № 1. – С. 214–222.

13. Тищенко В.О. Аналіз функціонального стану кардіореспіраторної системи кваліфікованих гандболістів / В.О. Тищенко // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія: Фізичне виховання та спорт : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя, 2015. – № 1. – С. 223–231.

14. Тищенко В.О. Вплив ролі самосвідомості на ефективність психологічної стійкості гандболістів високої кваліфікації / В.О. Тищенко // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. – Київ, 2013. – Вип. 14(41)13. – С. 168–172.

15. Тищенко В.О. Динаміка показників функціонального стану нервової системи гандболістів високої кваліфікації / В.О. Тищенко // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. – Київ, 2017. – Вип. 2(83)17. – С. 106–111.

16. Тищенко В.О. Дослідження спеціальної фізичної підготовленості кваліфікованих гандболістів / В.О. Тищенко // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки / уклад. А.В. Цьось, С.П. Козіброцький. – Луцьк, 2014. – № 3 (27). – С. 139–142. (*Видання внесене до міжнародних наукометричних баз даних: Index Copernicus Journals Master List; Polska Bibliografia Naukowa; Ulrich's Periodicals Directory*).

17. Тищенко В.О. Експертна оцінка системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу / В.О. Тищенко // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки / уклад. А.В. Цьось, С.П. Козіброцький. – Луцьк, 2016. – № 4(36). – С. 104–111. (*Видання внесене до міжнародних наукометричних баз даних: Index Copernicus Journals Master List; Polska Bibliografia Naukowa; Ulrich's Periodicals Directory; Directory of Research Journal Indexing; Directory Indexing of International Research Journals; International Committee of Medical Journal Editors; Research Bible; Google Scholar*).

18. Тищенко В.О. Закономірності побудови навчально-тренувального процесу кваліфікованих гандболістів у річному макроциклі / В.О. Тищенко // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. – Київ, 2016. – Вип. 4(74)16. – С. 110–114.

19. Тищенко В.А. Индивидуализация психологической подготовки квалифицированных гандболистов / В.А. Тищенко // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – Чернігів, 2013. – № 112, т. 4. – С. 260–265.

20. Тищенко В.О. Інноваційні тести визначення рівня психомоторики у спортивних іграх / В.О. Тищенко // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.] / за ред. Г.М. Арзютова. – Київ, 2015. – Вип. 3К2(57)15. – С. 332–337.

21. Тищенко В.О. Інноваційні технології тестування тактичного мислення гандболістів високої кваліфікації / В.О. Тищенко, О.В. Соколова // Вісник

Запорізького нац. ун-ту. Серія: Фізичне виховання та спорт : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя, 2016. – № 2. – С. 153–162.

Здобувачеві належить визначення й аналіз показників рівня теоретичних знань і тактичного мислення гандболістів високої кваліфікації.

22. Тищенко В.О. Контроль ефективності тренувальних навантажень кваліфікованих гандболістів / В.О. Тищенко // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2015. – Вип. 19, т. 2. – С. 399–404.

23. Тищенко В.О. Контроль тренувальної діяльності як основа успішної реалізації підготовки гандбольних команд вищої кваліфікації / В.О. Тищенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2015. – № 6. – С. 35–41. *(Видання внесені до міжнародних наукометричних баз даних: DOAJ (Directory of Open Access Journals); ROAD (Directory of Open Access scholarly Resources); ERICH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences); PBN (Polish Scholarly Bibliography); Index Copernicus; CORE; Elektronische Zeitschriftenbibliothek; Google Scholar; academia.edu).*

24. Тищенко В.О. Методологічні основи сучасної системи підготовки гандболістів вищої кваліфікації / В.О. Тищенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2014. – № 1. – С. 76–79. *(Видання внесені до міжнародних наукометричних баз даних: DOAJ (Directory of Open Access Journals); ROAD (Directory of Open Access scholarly Resources); ERICH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences); PBN (Polish Scholarly Bibliography); INDEX COPERNICUS; CORE; Elektronische Zeitschriftenbibliothek; Google Scholar; academia.edu).*

25. Тищенко В.О. Моніторинг інтегральних психофізіологічних характеристик особистості гандболістів високої кваліфікації в системі педагогічного контролю / В.О. Тищенко, О.В. Соколова, А.А. Джелалі // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія: Фізичне виховання та спорт : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя, 2016. – № 1. – С. 152–160. *Здобувачеві належить визначення особливостей побудови мікро- та мезоструктур навчально-тренувального процесу команд високої кваліфікації з гандболу.*

26. Тищенко В.О. Концепція системи контролю команд високої кваліфікації у гандболі / В.О. Тищенко // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія: Фізичне виховання та спорт : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя, 2016. – № 2. – С. 162–171.

27. Тищенко В.О. Модельні мікроцикли тренувального процесу гандболістів / В.О. Тищенко // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія: Фізичне виховання та спорт : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя, 2013. – № 2. – С. 130–136.

28. Тищенко В.О. Обґрунтування засобів і методів контролю функціональної підготовленості гандболістів високої кваліфікації / В.О. Тищенко // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. – Житомир, 2016. – Вип. 2. – С. 215–220.

29. Тищенко В.О. Обґрунтування інноваційних технологій дослідження психомоторики і психофізіологічних якостей гандболістів високої кваліфікації / В.О. Тищенко // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія: Фізичне виховання та спорт : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя, 2015. – № 2. – С. 86–97.

30. Тищенко В.О. Оптимальне поєднання навантажень у підготовчому періоді річного макроциклу кваліфікованих гандболістів / В.О. Тищенко // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки / уклад. А.В. Цьось, С.П. Козіброцький. – Луцьк, 2013. – № 4(24). – С. 91–95. (Видання внесене до міжнародних наукометричних баз даних: *Index Copernicus Journals Master List; Polska Bibliografia Naukowa; Ulrich's Periodicals Directory; Directory of Research Journal Indexing; Directory Indexing of International Research Journals; International Committee of Medical Journal Editors; Research Bible; Google Scholar*).

31. Тищенко В.О. Оптимальне управління тренувальним процесом у гандболі / В.О. Тищенко // Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія: Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини, 2014. – Кам'янець-Подільський, 2014. – Вип. 7. – С. 279–285. (Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних *Index Copernicus Journals Master List*).

32. Тищенко В.О. Оптимізація функціональної підготовленості гандболістів вищої кваліфікації / В.О. Тищенко // Теорія і практика фізичного виховання. – Донецьк : ДонНУ, 2014. – № 1. – С. 365–372.

33. Тищенко В.О. Особливості змагальної діяльності гандболістів в сучасних умовах / В.О. Тищенко // Фізична культура, спорт та здоров'я нації: зб. наук. пр. ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2014. – Вип. 18, т. 2. – С. 210–215.

34. Тищенко В.О. Особливості побудови мікро- та мезоструктур навчально-тренувального процесу команд високої кваліфікації з гандболу / В.О. Тищенко // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія: Фізичне виховання та спорт : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя, 2016. – № 1. – С. 160–169.

35. Тищенко В.О. Порівняльний аналіз рухової активності кваліфікованих гандболістів / В.О. Тищенко, М.М. Колокольцев // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт / гол. ред. Носко М.О. – Чернігів, 2015. – Вип. 129, т. 4. – С. 181–186.

Здобувачеві належить аналіз використання різних видів нападу гандболістами високої кваліфікації та узагальнення результатів.

36. Тищенко В.О. Порівняння макроструктури побудови тренувального процесу гандбольних команд вищої кваліфікації / В.О. Тищенко // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. – 2013. – № 28(3). – С. 31–35.

37. Тищенко В.О. Тестування в системі педагогічного контролю спеціальної підготовленості кваліфікованих гандболістів / В.О. Тищенко // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. – Івано-Франківськ, 2015. – Вип. 21. – С. 92–98. (Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних *Index Copernicus Journals Master List*).

38. Тищенко В.А. Технологии мониторинга подготовки квалифицированных гандболистов / В.А. Тищенко // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія: Фізичне виховання та спорт : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя, 2014. – № 2. – С. 112–120.

39. Тищенко В.О. Функціональний стан кваліфікованих гандболістів у підготовчому періоді макроциклу / В.О. Тищенко // Слобожанський науково-спортивний вісник. 2013. – № 5(38). – С. 252–256. (Видання внесене до міжнародних наукометричних баз даних: *Ulrich's Periodical Directory; index Copernicus; EZB*

(Electronic Journals Library); Trinity western university (Canada); Worldwide eLibrary; JournalTOCs; The Open Access Digit Library; Open Science Directory; Stanford University Libraries (USA); AcademicKeys; British Library's Electronic Table of Contents(ETOC); ZDB (Germany); COPAC (UK); SUDOC(France); Lancaster University Library (UK).

40. Briskin Y. Dynamics of changes in the functional state of qualified handball players during the macrocycle / Briskin Yuriy, Pityn Maryan, Tyshchenko Valeria // *Journal of Physical Education and Sport.* – 2016. – Vol. 16, is 1, art. 8. – P. 46–49. *(Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних Scopus).*

Здобувачеві належить вивчення особливостей і динаміки показників функціонального стану гандболістів високої кваліфікації та узагальнення результатів.

41. Prystupa E. Peculiar properties and dynamics of physiological indicators in team handball / Evhen Prystupa, Valeria Tyshchenko // *Journal of Physical Education and Sport.* – 2017. – Vol. 17(1), art. 49. – P. 335–341. *(Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних Scopus).*

Здобувачеві належить аналіз динаміки показників серцево-судинної системи, вегетативної рівноваги, фізичної працездатності, енергетичного забезпечення м'язової діяльності гандболістів високої кваліфікації та узагальнення результатів.

42. Tyshchenko V. Control of general and special physical preparedness by qualified handballers / Tyshchenko Valeria, Popovich Oleg // *Journal of Physical Education and Sport.* – 2015. – Vol. 15, is. 2, art 43. – P. 287–290. *(Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних Scopus).*

Здобувачеві належить обґрунтування використання інноваційних методик для контролю спеціальної фізичної підготовленості гандболістів високої кваліфікації та узагальнення результатів.

43. Tyshchenko V. Innovative tests during control psychomotor function by qualified handballers / V. Tyshchenko // *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козіброцький.* – Луцьк, 2015. – № 2(30). – С. 164–167. *(Видання внесене до міжнародних наукометричних баз: Index Copernicus Journals Master List; Polska Bibliografia Naukowa; Ulrich's Periodicals Directory; Directory of Research Journal Indexing; Directory Indexing of International Research Journals; International Committee of Medical Journal Editors; Research Bible; Google Scholar).*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Тищенко В.А. Интегративная подготовка в спортивных играх / В.А. Тищенко // *Молодая спортивная наука Беларуси : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 8–10 апр. 2014 г. : в 3 ч. / Белорус. гос. ун-т физ. культуры ; редкол.: Т.Д. Полякова (гл. ред.) [и др.].* – Минск : БГУФК, 2014. – Ч. 1. – 179–181 с. ISBN 978-985-7076-47-5.

2. Тищенко В.А. Использование тренажерных устройств в микроцикле подготовительного периода в гандболе / В.А. Тищенко // *Спортивные игры в физическом воспитании и спорте : материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф. /*

под общ. ред. А.В. Родина. – Смоленск : РГУФКСТ, 2013. – С. 200–203. ISBN 978-5-94578-085-9.

3. Тищенко В.О. Напрями щодо ефективності управління підготовкою у спортивних іграх / В.О. Тищенко // Проблемы и перспективы развития спортивных игр и единоборств в высших учебных заведениях : тез. докл. IX Междунар. науч.-практ. конф., ХГАФК. – Харьков, 2013. – С. 352–354.

4. Тищенко В.А. Эффективность использования инновационных технологий в гандболе / В.А. Тищенко // Инновационные технологии в спорте и физическом воспитании подрастающего поколения : материалы II науч.-практ. конф. – Москва, 2014. – С. 215–220. ISBN 978-5-9905252-2-1.

5. Тищенко В.О. Управління підготовкою в ігрових видах спорту / В.О. Тищенко // Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту і туризму : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. – КПУ ; Запоріжжя, 2013. – С. 207–208.

6. Tyshchenko V. Control psychomotor function by qualified handballers / Tyshchenko V. // Medical Aspects in Handball – Preparation and the Game (Scientific and Practical Approaches) : 3rd European Handball Federation (EHF) & The Union of University Handball Teachers (UUHT) Scientific Conference. – Bucharest (Romania), 13–14.11.2015. – P. 100–104.

7. Tyshchenko V. Self-consciousness on the efficiency of qualified handballers rehabilitation / Tyshchenko V. // Medical Aspects in Handball – Preparation and the Game (Scientific and Practical Approaches) : 3rd European Handball Federation (EHF) & The Union of University Handball Teachers (UUHT) Scientific Conference. – Bucharest (Romania), 13–14.11.2015. – P. 105–109.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Кокарева С.М. Развитие координационных способностей у гандболистов средствами прикладной аэробики с элементами единоборств (кибо) / С.М. Кокарева, В.О. Тищенко, Д.Г. Сердюк // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2015. – Вип. 19, т. 2. – С. 185–191.

Здобувачеві належить визначення ефективності використання засобів прикладної аеробики (Кі-бо) для вдосконалення їх координаційних і функціональних здібностей.

2. Пат. 94895 Україна, МПК (2014.01) А63В 69/00. Спосіб контролю за показниками технічної підготовленості гандболістів (спеціальний світловий гандбольний кидковий тест (СпСвГКТ) / Тищенко В.О. – № u201404818 ; заявл. 05.05.2014 ; опубл. 10.12.2014, бюл. № 23.

Здобувачеві належить наукова ідея засобу.

3. Пат. 100134 Україна, МПК (2015.01) G06F 17/00, G06Q 99/00. Спосіб оцінювання рівня підготовки спортсменів у гандболі за індексом техніко-тактичної майстерності (ІТТМГ) / Тищенко В.О., Маліков М.В. – № u201500704; заявл. 28.01.2015 ; опубл. 10.07.2015; бюл. № 13.

Здобувачеві належить наукова ідея та розроблення індексу техніко-тактичної майстерності.

4. Пат. 74403 Україна, МПК (2012.01) А63В 69/00. Спосіб оцінювання швидкості реакції спортсменів в ігрових видах спорту / Приступа Є.Н., Бріскін Ю.А., Тищенко В.О., Сушинський О.Є., Пітин М.П., Бережанський В.О., Петришак В.С. – № u201204663 ; заявл. 13.04.2012 ; опубл. 25.10.2012, Бюл. № 20. *Здобувачеві належить наукова ідея та опис обґрунтування засобу.*

5. Пат. 86795 Україна, МПК (2013.01) А63В 69/00. Спосіб тестового оцінювання психофізичних якостей гандболістів / Тищенко В.О. – № u201308846 ; заявл. 15.07.2013 ; опубл. 10.01.2014, бюл. № 1.

Здобувачеві належить наукова ідея та опис обґрунтування засобу.

6. Пат. 86302 Україна, МПК (2013.01) А63В 69/00. Спосіб тестового оцінювання психофізичних якостей гандболістів (світловий тест – СвТ1) / Тищенко В.О. – № 201307964 ; заявл. 25.06.2013 ; опубл. 25.12.2013, Бюл. № 24. *Здобувачеві належить наукова ідея засобу.*

7. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 60653. Комп'ютерна програма для визначення координатних здібностей в гандболі (КПрВКЗГ) / Тищенко В.О., Черненко О.Є., Сердюк Д.Г. – № 61085 ; заявл. 18.05.2015 ; опубл. 16.07.2015.

Здобувачеві належить наукова ідея та розроблення програми.

8. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 60654. Комп'ютерна програма світлової платформи для відпрацювання точності кидків у гандболі (КПрСвПлТКГ) / Тищенко В.О., Приступа Є.Н. – № 61086 ; заявл. 18.05.2015 ; опубл. 16.07.2015.

Здобувачеві належить розроблення програми.

9. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 63541. Комп'ютерна програма для оцінки тактичного мислення в гандболі / Тищенко В.О., Васильчук Г.М. – № 64052 ; заявл. 17.11.2015 ; опубл. 15.01.2016.

Здобувачеві належить наукова ідея та розроблення програми.

10. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 51235. Комп'ютерна програма світлових тестів «СвТ1 та СвТ2» / Тищенко В.О. – № 51647 ; заявл. 11.07.2013 ; опубл. 11.09.2013.

Здобувачеві належить наукова ідея та розроблення програми.

11. Тищенко В.А. Интегрирование спортивно-профессиональных знаний в проект подготовки гандболистов / В.А. Тищенко // Известия ТулГУ. Серия: Физическая культура. Спорт. – Тула, 2014. – Вып. 4. – С. 132–137. *(Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних РІНЦ, Кіберленінка).* ISSN 2305-8404.

12. Тищенко В.А. Исследование роли самосознания на эффективность реабилитации спортсменов // Физическое воспитание студентов. – 2013. – № 4. – С. 87–91. *(Видання внесене до міжнародних наукометричних баз даних: CrossRef; Ulrich's Periodicals Directory; WorldWideScience Alliance).*

13. Тищенко В.А. Сравнительный анализ параметров функционального состояния и резервных возможностей квалифицированных гандболистов различных игровых амплуа / В.А. Тищенко // Modern problems of education and science. – Budapest, 2014. – Science and Education a New Dimension, 2(8). – С. 134–137. ISSN 2308-1996.

14. Тищенко В.О. Аналіз ефективності атак збірних чоловічих команд з гандболу – призерів Олімпіади 2012 / В.О.Тищенко // Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія: Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 6. – С. 233–240. *(Видання внесене до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus Journals Master List).*

15. Тищенко В.О. Використання технічних засобів у гандболі / В.О. Тищенко // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2014. – Вип. 17. – С. 586–591.

16. Тищенко В.О. Застосування нетрадиційних засобів тренування у підготовці гандболістів / В.О. Тищенко, О.В. Соколова // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. – Київ, 2014. – Вып. 3К(45)14. – С. 417–421. *Здобувачеві належить обґрунтування використання функціональних петель TRX у навчально-тренувальному процесі гандболістів високої кваліфікації та узагальнення результатів.*

17. Тищенко В.А. Использование инновационных технологий в учебно-тренировочном процессе гандболистов / В.А. Тищенко // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – Чернігів, 2014. – Вип. 118, т. 4. – С. 211–214.

18. Тищенко В.О. Мотивація самореалізації в спорті / В.О. Тищенко // Наука і освіта. – 2013. – № 4. – С. 214–217. *(Видання внесене до міжнародних наукометричних баз даних: ULRICHS WEB Global Serials Directory; Index Copernicus; Emerging Sources Citation Index (ESCI) by Web of Science).*

19. Тищенко В.О. Особливості навчально-тренувального процесу гандболістів вищої кваліфікації між турами змагального періоду / Тищенко В.О. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2015. – № 1. – С. 73–77. *(Видання внесене до міжнародних наукометричних баз даних: DOAJ (Directory of Open Access Journals); ROAD (Directory of Open Access scholarly Resources); ERICH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences); PBN (Polish Scholarly Bibliography); INDEX COPERNICUS; CORE; Elektronische Zeitschriftenbibliothek; Google Scholar; academia.edu).*

20. Тищенко В.О. Спортивні ігри (гандбол) : [навч.-метод. посіб. для студ. ф-ту фіз. виховання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Фізичне виховання», «Спорт»] / В.О. Тищенко, Д.Г. Сердюк. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – 75 с.

Здобувачеві належить наукова ідея та інтерпретація результатів.

21. Тищенко В.О. Функціональний стан кваліфікованих гандболісток як інтегральний критерій підготовленості / В.О. Тищенко // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. – Київ, 2013. – Вип. 5(30). – С. 399–404.

22. Tyshchenko V. Specific aspects of the use of facilities during workout process by handball players / Tyshchenko V. // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. – Košice, Slovakia, 2014. – Vol. 2, № 1. – S. 161–163. ISSN 1338-9432.

АНОТАЦІЯ

Тищенко В.О. Теоретико-методологічні основи системи контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту зі спеціальності 24.00.01 – олімпійський і професійний спорт. – Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів, 2017.

У дисертаційній роботі подано розв'язання актуальної науково-прикладної проблеми обґрунтування системи контролю в межах річної підготовки команд високої кваліфікації з гандболу із урахуванням показників тренувальної та змагальної діяльності, що спричинена наявними протиріччями між еволюційними змінами правил змагань, специфікою змагальної діяльності, спрямованістю процесу підготовки команд високої кваліфікації до змагань різного рівня, потребою отримання об'єктивної інформації про підготовленість спортсмена тощо.

За допомогою проведеного дослідження вперше обґрунтовано концепцію контролю тренувальної та змагальної діяльності команд високої кваліфікації з гандболу в межах їхньої річної та багаторічної підготовки; визначено варіативність засобів і методів контролю в межах різних видів підготовленості команд високої кваліфікації з гандболу; виявлено наукові дані щодо сучасних аспектів контролю тренувальної та змагальної діяльності в системі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу; систематизовано визначальні об'єкти для контролю тренувальної та змагальної діяльності в річному макроциклі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу; обґрунтовано систему контролю тренувальної та змагальної діяльності для реалізації в річному макроциклі підготовки команд високої кваліфікації з гандболу; визначено групові та індивідуальні критерії й нормативні вимоги підготовленості спортсменів та обґрунтовано сукупність засобів та методів контролю різної спрямованості для команд високої кваліфікації з гандболу.

Ключові слова: контроль, концепція, система, тренування, змагання, діяльність, підготовка, ефективність, висока кваліфікація, команди, гандбол.

АННОТАЦИЯ

Тищенко В.А. Теоретико-методологические основы системы контроля тренировочной и соревновательной деятельности команд высокой квалификации по гандболу. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора наук по физическому воспитанию и спорту по специальности 24.00.01 – олимпийский и профессиональный спорт. – Львовский государственный университет физической культуры, г. Львов, 2017.

В диссертационной работе представлено решение актуальной научно-прикладной проблемы обоснования системы контроля в пределах годовой подготовки команд высокой квалификации по гандболу с учетом показателей тренировочной и соревновательной деятельности, вызванной имеющимися

противоречиями между эволюционными изменениями правил соревнований, спецификой соревновательной деятельности, направленностью процесса подготовки команд высокой квалификации к соревнованиям различного уровня, необходимостью получения объективной информации о подготовленности спортсмена и т.п.

С помощью проведенного исследования впервые обоснована концепция контроля тренировочной и соревновательной деятельности команд высокой квалификации по гандболу в пределах их годовой и многолетней подготовки; обоснована вариативность средств и методов контроля в рамках различных видов подготовленности команд высокой квалификации по гандболу; выявлены научные данные о современных аспектах контроля тренировочной и соревновательной деятельности в системе подготовки команд высокой квалификации по гандболу; систематизированы определяющие объекты для контроля тренировочной и соревновательной деятельности в годовом макроцикле подготовки команд высокой квалификации по гандболу; обоснована система контроля тренировочной и соревновательной деятельности для реализации в годовом макроцикле подготовки команд высокой квалификации по гандболу; определены групповые и индивидуальные критерии, нормативные требования подготовленности спортсменов, обоснована совокупность средств и методов контроля различной направленности для команд высокой квалификации по гандболу.

Ключевые слова: контроль, концепция, система, тренировка, соревнования, деятельность, подготовка, эффективность, высокая квалификация, команды, гандбол.

ABSTRACT

Tyshchenko V.O. Theoretical and methodological framework of control system for highly qualified handball teams training and competitive activity. – Manuscript.

Dissertation for a doctoral degree in Physical Education and Sports in specialty 24.00.01 – Olympic and Professional Sports. – Zaporizhzhia National University, Lviv State University of Physical Culture, Lviv, 2017.

The dissertation presents the solution of the urgent academic and applied problem of justifying the control system within the framework of annual preparation of highly qualified handball teams, taking into account the factors of training and competitive activity, caused by the existing contradictions between the time-dependent changes in the rules of the competition, the specific character of the competitive activity, the focus of highly qualified handball teams preparation process on competitions at different levels, the need to obtain objective information about the athlete's fitness, etc.

It has been substantiated the control concept system for highly qualified handball teams training and competitive activity within the scope of their annual and long-term preparation; it has been justified the flexibility of means and methods of control within the various types of control for highly qualified handball teams; it has been revealed scientific data on contemporary aspects of training and competitive activity control in the system of highly qualified handball teams preparation; it has been systematized the

determinative elements for the control of training and competitive activity in the annual macrocycle of highly qualified handball teams preparation; it has been provided rationale data for the control system for training and competitive activity in annual macrocycles and long-term preparation of highly qualified handball teams; it has been identified group and individual criteria and regulatory requirements of athletes' preparedness and justified a combination of multipurpose means and methods of control for athletes and highly qualified handball teams.

Objective factors of the modern training and competitive activity of highly qualified handball teams led to the many different structures control system to the presence of purposefully-methodological and implementation-activity-related sub-systems. The essence of the purposeful and methodological subsystems consists in subject, regularities, principles, functions, objectives and monitoring requirements as its components. Based on the Graph Theory, the implementation-active subsystem was analyzed corresponding to its nature and causes the entire system to further development. Filling a reliable-active subsystem is due to the presence of relatively independent of content-determining operational component, and subordinate to, collectively organizational and practical, analytical and practical, correction and practical components. Interaction at all levels (basic elements, subsystems, and their components) a form a concept of the result, and accordingly, of the control system for highly qualified handball teams. The result of the concept of control of training and competitive activity of highly qualified handball teams provided the requirements of the basic elements to subsystems and their components and the coordinated functioning of all parts of the system.

Development and testing of effective training and competitive activity monitoring for highly qualified teams in handball in the annual macrocycles training system can ensure its consistent implementation in real conditions. The experts estimate a number of criteria (such as purpose, reliability, value, frequency, completeness, determinism, continuity of information, speed of decision making, costs, presentation of information, and coordination of control components) to obtain proper information about various aspects of athletes and solving the basic problems of teams training.

The effectiveness of the proposed control system created based on the author's concept, and confirmation of the high and low points of their variability, determined by a combination of the following criteria: purpose, reliability, value of information, expenses, and presentation of information has been proved. Coordination of control components; satisfactory agreement of experts for most control types (operative, current and overall assessment of the control system), differentiation and prospects for adjustments to a number of other criteria (frequency, completeness of information, deterministic, continuous preparation, speed decision-making, the presentation of information and coordination of control components) have been worked out. It gives the reason to recommend the control system and appropriate means for further use in the training for highly qualified handball teams.

Keywords: control, concept, system, training, competition, activity, preparation, efficiency, high qualification, teams, handball.

Підписано до друку 22.11.2017р.
Формат 60X84/16
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 1,9.
Зам. №308. Наклад 100пр.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК №3173 від 23 квітня 2008р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032)255-49-00, (032) 261-24-15
e-mail: pais@mail.lviv.ua; [http:// www.pais.com.ua](http://www.pais.com.ua)